

Uvod u računarstvo

Softver

Doc. dr Dražen Drašković
Elektrotehnički fakultet u Beogradu

The diagram illustrates the layers of software. On the left, a vertical stack of four colored rectangles represents the layers: Applications (light gray), Operating System (blue), Drivers (dark blue), and Hardware (red). A white cloud labeled 'GUI' is connected to the Applications layer by a line. To the right of the stack, the word 'Softver' is written in blue. Below it, a horizontal blue line separates the title from a list of eight topics, each preceded by a red square bullet point.

GUI

Applications

Operating System

Drivers

Hardware

Softver

- Uvod u softver
- Klasifikacija softverskih sistema
- Drajveri
- Operativni sistemi
- Aplikativni softver
- Grafički-korisnički interfejs (GUI)
- Internet i servisi interneta
- Računarstvo u oblaku

Uvod u softver

- Prvi programi za računanje (*Turing, 1935*)
- Prva generacija softvera - krajem 40-ih godina prošlog veka
- Prvo pojavljivanje reči softver (*Tukey, 1958*; neki izvori: *Carhart 1953*) –
„Sve informacije koje se obrađuju pomoću računara.“
„Kolekcija podataka/instrukcija koje kažu računaru šta da obradi.“
- Oblast: Softversko inženjerstvo - disciplina ili paradigma koja kombinuje razumljive metode u svim fazama razvoja softvera, bolje alate za automatizaciju tih metoda, snažnije blokove u izgradnji i implementaciji SW, bolje tehnike za osiguranje kvaliteta koristeći koordinaciju, kontrolu i menadžment.

Programski jezik (1)

- Formalni jezik koji se može koristiti za kontrolu ponašanja mašine (računara).
- Koriste se da olakšaju komunikaciju sa računarom prilikom organizovanja i rada sa informacijama, i da izraze algoritme.
- Imperativno programiranje – programska paradigma koja opisuje računanje kao izraze koji menjaju stanje programa (tj. niz naredbi koje računar treba da izvrši).
- Proceduralno programiranje je metoda izvršavanja imperativnog programiranja, pa su to često sinonimi.
- Najpoznatiji imperativni jezici: Pascal i C.

Programski jezik (2)

- Deklarativno programiranje je druga paradigma – opisujemo logiku računanja, bez opisivanja njenog kontrolnog toka.
- Deklarativno prog. smatra programe kao teoriju formalne logike. Ono može da pojednostavi i pisanje paralelnih programa.
- Najčešći deklarativni jezici uključuju one sa upitima za baze (npr. SQL, XQuery), regularne izraze, logičko ili funkcionalno programiranje.
- Funkcionalni (kao npr. Haskel) nisu predstavljeni sekvencama naredbi i nemaju globalno stanje, dok logički (kao npr. Prolog) definišu stanje računara šta treba da računa, a ne kako da se računanje izvrši.

Programski jezik (3)

- Objektno orijentisani jezici – paradigma koja koristi objekte kao osnovu za projektovanje računarskih programa i različitih aplikacija.
- Osnovni termini u OO jezicima su klase i objekti.
- Objekat je instanca (primerak) jedne klase.
- OO se zasniva na više tehnika kao što su: nasleđivanje, modularnost, polimorfizam i enkapsulacija.

Pregled softvera kroz godine

1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-DANAS
1972: C	1981: MS-DOS1	1991: Python	2001: Win XP	2011: Android 4
1972: Prolog	1983: Ada 83	1991: Visual Basic	2003: Scala	2012: Win 8
1968: Algol68	1983: C ++	1991: DOS5, Linux	2003: Red Hat	2012: TypeScript
1974: SQL	1983: Turbo Pascal	1992: Open GL	2004: JSF 1.0	2013: React JS
1978: Matlab	1983: Word for DOS	1993: Solaris	2004: Gmail Mozilla Firefox	2013: JSF 2.2
1979: Atari DOS	1984: Lisp	1995: Delphi	2005: Ubuntu 5	2014: HTML 5
1980: Ada 80	1985: Windows 1.0	1995: Java / Jscript	2007: MS Vista	2014: Hack (FB)
1980: TCP / IP	1985: NSF NET	1995: PHP, Ruby	2008: Android	2014: Angular 2
	1987: Perl	1995: Windows 95	2008: Goo.Chrome	2014: Swift
	1987: Windows 2.0	1996: Windows NT	2009: CoffeeScript	2016: Kotlin (2011)
	1987: Excel for Win	1997: Mac OS 7 / 8	2009: Win 7	2017: C++17; JavaServlet 4
	1988: MS-DOS 4	1998: C++ stand. JavaServlet stand.	2009: Mongo DB	2020: Angular 11
	1989: WWW/HTML	1998: Windows 98	2009: Node JS	2020: Android 11
	1990: Windows 3.0	2000: C#	2010: Angular JS	2020: Java SE 15

Klasifikacije softverskih sistema

- Prema funkcionalnostima
 - sistemski softver / aplikativni (izvršni) softver
 - programski softver (kompajler, interpreter, linker,...)
- Prema vezi sa hardverom
 - informacioni (*information*) sistem
 - ugrađeni (*embedded*) sistem
- Prema tipovima korisnika
 - obavezni korisnici
 - dobrovoljni korisnici
- Prema licenciranju
- Prema specifičnoj nameni (LMS, CMS, DMS, CRM, ERP,...)
- ... i druge podele

Softver prema funkcionalnostima (1)

- **Sistemske softver** - računarski softver koji služi da pruži usluge u radu sa drugim softverima ili hardverom
- Primer sistemskog softvera su: operativni sistemi (macOS, GNU/Linux, Android, Windows), CS softveri, *game engine*, softveri za industrijsku automatizaciju, softveri kao servisi
- **Aplikativni softver** - računarski softver koji omogućava korisnicima da rade zadatke koji su orijentisani ka samim korisnicima, kao što su:
 - kreiranje tekstualnih dokumenata (Wordpad, MS Word,...)
 - rad sa tabelarnim dokumentima (MS Excel, Google Sheet,...)
 - rad sa prezentacijama (MS PowerPoint)
 - igranje igara (PES, NBA 2K20, Counter Strike, Mortal Kombat,...)
 - pregledanje veb sadržaja (internet browsers – Google Chrome, Firefox,...)
 - aplikacije za slušanje muzike, gledanje filmova, itd.

Softver prema funkcionalnostima (2)

- **Programski softver** – onaj softver koji učestvuje u razvoju jednog novog softvera (u programiranju)
- **Kompajler (eng. *compiler*)** – računarski program koji prevodi računarski kod napisan u nekom programskom jeziku (tzv. izvorni kod, eng. *source code*) u drugi (ciljni) jezik. Najčešće se kompajler koristi za prevođenje izvornog koda visokog nivoa, na jezik nižeg nivoa (npr. mašinski kod) da bi se kreirali izvršni programi.
- **Interpreter** – program koji izvršava direktno instrukcije (uputstva) napisane na jeziku visokog nivoa. Postoje 2 načina za pokretanje programa višeg nivoa: „kompajliranje“ programa ili prolazak kroz „interpreter“.
- **Linker (link editor)** – program koji služi za povezivanje jednog ili više objektnih fajlova (generisanih od strane kompajlera)

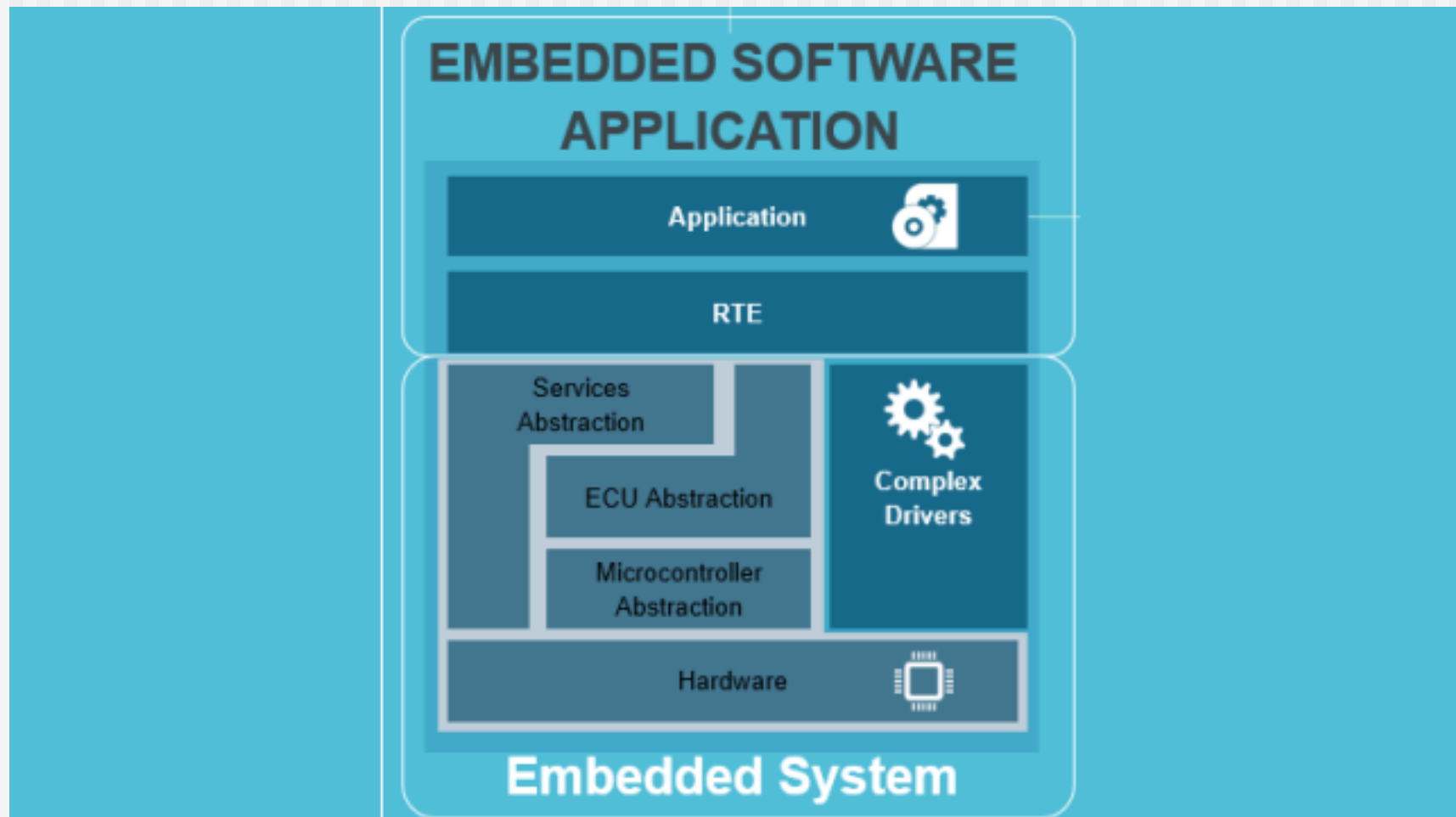
Softver zasnovan na oblaku

- **Softver zasnovan na oblaku (*eng. cloud-based software*)** – granični tip softvera, jer on pruža usluge softverskom klijentu (npr. veb pregledaču ili nekoj JavaScript aplikaciji pokrenutoj u veb pregledaču), a ne pruža ih direktno korisniku, pa bi prema definiciji to više bio sistemski softver.
- Iz perspektivne funkcionalnosti postoji vrlo mala razlika između aplikacije za obradu teksta (Word desktop verzija) i veb aplikacije u kojoj možemo obraditi tekst (Word 365 online).

Softver prema vezi sa hardverom

- **Informacioni sistemi (IS)** – integrisani skup komponenti za sakupljanje, čuvanje, obradu i prenošenje informacija (podataka)
- Sve moderne korporacije i poslovne kompanije zavise od informacionih sistema, kojima upravljaju finansijama, poslovnim procesima, ljudskim resursima i zadacima, itd.
- Osnovne komponente IS su: softver + hardver na kome se izvršava + baza podataka + telekomunikaciona infrastruktura
- Kvalifikovani stručnjaci veoma važni za funkcionisanje IS
- **Ugrađeni sistemi** – računarski sistem koji je kombinacija računarskog procesora, računarske memorije i I/O perifernog uređaja. Ugrađeni sistemi kontorlišu mnoge druge uređaje.
- Savremeni ugrađeni sistemi zasnivaju sa na mikrokontrolerima (mikroprocesorima sa integrisanom memorijom i perifernim interfejsima).

Ugrađeni sistemi

Firmware

- **Firmware** - vrsta ugrađenog softvera, koja se specifično koristi kao minimalistički operativni sistem (OS) koji pruža uputstva za kontrolu uređaja, nadgledanje i funkcije manipulacije podacima.
- Ugrađen je obično u mikrokontroler, fleš ROM (ili EPROM ili EEPROM), ili se može učitati u vidu binarne datoteke u postojeći hardver
- Svi *Firmware* jesu ugrađeni softveri, ali svi ugrađeni softveri se ne mogu nazivati *Firmware*-om.
- Razlike?
 - *Firmware* se razvija zajedno sa hardverom (dizajn čipova) kako bi se optimizovale operacije za potrošnju energije, brzinu, sigurnost.
 - Ugrađena (*embedded*) aplikacija se razvija kako bi se udovoljila potreba ukupnog proizvoda ili sistema.
- Tradicionalni BIOS spada u *Firmware* softver.

Softver prema tipovima korisnika

- **Obavezni korisnici** - oni koji na neki način moraju da koriste softver, verovatno u poslovne svrhe
- **Dobrovoljni korisnici** - oni koji potpuno dobrovoljno pristaju da koriste softver (ali mogu naći i neke alternativne programe)

Softver prema licenciranju

- Softverska licenca - pravni dokument kojim je regulisano korišćenje i distribucija softvera.
- Softverska licenca omogućava korisniku da koristi jednu ili više kopija nekog softvera, tako da štiti sva prava autora softvera.
- Tipovi softverskih licenci:
 - 1) Vlasničke licence
 - 2) Licence slobodnog i otvorenog koda
- Vlasnički softver – softver licenciran pod strogim zakonski propisanim pravilima vlasnika „Copyright“. Korisnik ove licence ima pravo samo da koristi softver, pod određenim uslovima, bez mogućnosti da menja, dalje distribuira softver ili radi reverzni inženjering. Proizvođač softvera ostaje jedini vlasnik.
- Do 1969. godine uvek uz hardver dolazio i softver.

Vlasnički (komercijalni) softver

- IBM je prva kompanija koja je krenula da proizvodi softver i posebno ga naplaćuje.
- **Komercijalni softver** da bi se koristio, mora da se registruje kod proizvođača softvera (često putem interneta).
- Licence kod komercijalnih programa su obično za sva vremena ili imaju tačno određeno vremensko trajanje.
- Može biti ograničenje i na broj računara na kojima može da se instalira (recimo 1 licenca Office 365 na max 5 računara).
- Načini kontrole: aktivacija pre prvog korišćenja na računaru, serijski broj, hardverski ključ,...
- Primeri vlasničkog softvera: Microsoft softverski paket Office, MS Windows, Adobe paket za grafiku, Corel paket, većina antivirus programa,...

Shareware

- **Shareware** - posebna vrsta vlasničkog softvera koji se u početku pruža besplatno korisnicima, koji mogu da dele kopije tog programa.
- Obično se deli preko veb stranica ili uz CD/DVD.
- Razlikuje se od besplatnog softvera, jer se ovaj distribuira korisnicima bez dodatnih troškova po korisnika, i stavlja se bez izvornog koda na raspolaganje.
- Primeri: *Adware, Crippleware, Trialwire, Donationware, Nagware, Freemium,...*

Slobodan SW i SW otvorenog koda

- 1998. godine „free software“ menja se terminom „*open source*“ (Open Source Inicijativa - OSI)
- **Slobodan softver** - korisnik može da koristi, proučava i menja softver, bez prihvatanja licence. Ukoliko korisnik želi da distribuirati softver, mora da prihvati i poštuje softversku licencu.
- **Softver otvorenog koda** - softver čiji izvorni kod je dostupan unutar „open-source“ licence svim korisnicima (i za pregled i za izmenu koda)
- Korisnici mogu da menjaju kod, prepravljaju, poboljšaju izgled softvera (kod plaćenih softvera, ne dobijamo programski kod)
- Primeri: OpenOffice.org, ClamAV, Mozilla Firefox, KMail, VirtualDub, Media Player Classic, Blender 3D, 7-zip, Linux,...

Licence slobodnog i otvorenog koda (1)

- Dve vrste koje:
 - sadrže minimum zahteva za redistribuciju softvera (dopuštajuće licence)
 - žele da očuvaju slobode date korisnicima, tako što će osigurati da svi dalji korisnici dobiju ta prava (tzv. *Copyleft*)
- Primeri dopuštajućih licenci slobodnog softvera su *BSD licence* i *MIT licenca*, koje sadrže minimalne zahteve za redistribuciju (korisnik ima mogućnost da njihov izvorni kod koristiti kao deo softvera zatvorenog koda ili softvera zaštićenog vlasničkom softverskom licencom).
- Najpoznatiji primer „*Copyleft*“ licence je *GNU General Public Licence* – GNU opšta javna licenca; oni koji prihvate imaju slobodu da redistribuiraju softver (ili bilo koju promenjenu verziju)

Licence slobodnog i otvorenog koda (2)

- BSD (*Berkley Software Distribution*) korišćena za UNIX
- Postoji nekoliko formi ove licence, na osnovu mogućnosti koje se daju korisnicima:
 - BSD sa 4 klauzule (od 70-ih godina)
 - BSD sa 3 klauzule (od 1999.)
 - BSD sa 2 klauzule (Free BSD)
- MIT (Masačusats Institut Tehnologije) - licenca otvorenog koda, koja dozvoljava ponovno korišćenje sopstvenog softvera sve dok sve kopije licenciranog softvera sadrže pun tekst i sve uslove ove licence.
- MIT licenca je slična varijanti BSD sa 3 klauzule (ali BSD sadrži zabranu korišćenja imena nosioca Copyright u promociji softvera)

Softveri za učenje - LMS

- **LMS (*Learning management system*)** - sistem koji se koristi za administriranje, praćenje, izveštavanje, i izvođenje obrazovnih kurseva ili programa učenja, obučavanja i razvoja.
- Obuhvata: elektronsko učenje (*e-learning*) i učenje na daljinu (*distance learning*), kao i mobilno učenje (*m-learning*)
- Primeri LMS sistema: Blackboard, Canvas, Moodle

Softver prema specifičnoj nameni - CMS

- **CMS (*Content management system*)** - računarski softver realizovan kao sistem za upravljanje stvaranjem i uređivanjem digitalnih sadržaja. Obično se koristi za upravljanje preduzećem (*ECM - Enterprise CM*) ili upravljanje veb sadržajem (*Web CM*).
- ECM obično podržava više korisnika u zajedničkom okruženju, integrišući upravljanje dokumentima, upravljanje digitalnim sadržajima i zadržavanje zapisa.
- WCM je kolaborativni sistem za upravljanje veb sadržajem.
- ECM skoro uvek uključuje i funkcije WCM.
- Najpoznatiji primeri: *Wordpress, Joomla, Drupal, Magento*

Primer: Wordpress

Dashboard

Home

Updates 3

Posts

Media

Pages

Comments

Appearance

Plugins

Users

Tools

Settings

Gutenberg

WP Sandbox

Collapse menu

Dashboard

At a Glance

1 Post1 Page

1 Comment

WordPress 4.9.8 running Twenty Seventeen theme.
[Search Engines Discouraged](#)

Activity

Recently Published

Mar 9th 2017, 3:18 am [Hello world!](#)

Recent Comments

 From [A WordPress Commenter](#) on [Hello world!](#)
Hi, this is a comment. To get started with moderating, editing, and deleting comments, please visit the Comments screen in...

All (1) | Pending (0) | Approved (1) | Spam (0) | Trash (0)

Screen Options

Help

Quick Draft

Title

What's on your mind?

Save Draft

WordPress Events and News

Attend an upcoming event near you.

 WordCamp US
Nashville, TN, USA

Friday, Dec 7, 2018

 WordPress Freelancers Meetup
Seattle, USA

Thursday, Dec 6, 2018
10:00 am

 WordPress Contributor Meetup
Seattle, WA, USA

Saturday, Dec 8, 2018
10:00 am

WordPress 5.0 RC3

WPTavern: WordPress 5.0 Targeted for December 6, Prompting Widespread Outcry Ahead of WordCamp US

HeroPress: WordPress made me walk 700km to Berlin

Dev Blog: WordPress 5.0 RC3

Home

Menu

Shortcuts

tkolear

My Workbench

Content

Comments

Files

Structure

Appearance

People

Modules

Configuration

Reports

Help

Content

Content

Comments

Files

⊕ Add content

Show only items where

status

any

▼

type

any

▼

Filter

Update options

Publish selected content

▼

Update

☐	TITLE	TYPE	AUTHOR	STATUS	UPDATED	OPERATIONS
☐	A page with a very very very long title so I can test out very long titles in this theme	Article	tkolear	published	09/06/2013 - 12:06	edit delete
☐	Something else updated	Basic page	tkolear	published	09/03/2013 - 21:08	edit delete
☐	new panel	Panel	tkolear	published	08/26/2013 - 14:56	edit delete
☐	A basic page	Basic page	tkolear	published	08/26/2013 - 14:29	edit delete
☐	An article	Article	tkolear	published	08/26/2013 - 14:29	edit delete
☐	hgfhghghghg	Article	tkolear	published	08/22/2013 - 10:25	edit delete
☐	The article	Article	tkolear	published	08/21/2013 - 16:21	edit delete

☐	TITLE	TYPE	AUTHOR	STATUS	UPDATED	OPERATIONS
☐	A page with a very very very long title so I can test out very long titles in this theme	Article	tkolear	published	09/06/2013 - 12:06	edit delete
☐	Something else updated	Basic page	tkolear	published	09/03/2013 - 21:08	edit delete
☐	new panel	Panel	tkolear	published	08/26/2013 - 14:56	edit delete
☐	A basic page	Basic page	tkolear	published	08/26/2013 - 14:29	edit delete
☐	An article	Article	tkolear	published	08/26/2013 - 14:29	edit delete
☐	hgfhgfhgfhg	Article	tkolear	published	08/22/2013 - 10:25	edit delete
☐	The article	Article	tkolear	published	08/21/2013 - 16:21	edit delete

CMS - glavne karakteristike

- **Glavne karakteristike:**

- intuitivne funkcije za indeksiranje, pretraživanje i pronalaženje podataka na veoma lak način preko atributa (datum objavljivanja, autor, ključne reči)
- pretvaranje papirnih dokumenata i starih e-dokumenata u oblik lak za pretraživanje (HTML ili PDF)
- funkcionalnost revizije, koja omogućava dalja ažuriranja i uređivanja sadržaja nakon početnog fajla (obuhvata i sisteme za kontrolu revizije)
- funkcionalnost objavljivanja pojedincima ili grupama u okviru organizacije, tako da korisnici mogu da koriste šablone ili skupove šablona

- **Neke dodatne karakteristike:**

- prijateljske SEO za URL adrese (*Search Engine Optimization*)
- integrisana pomoć (na mreži) i dodate diskusione table
- sistem dozvola (permisija) zasnovan na grupama
- jednostavne procedure instaliranja i verzionisanja
- veoma intuitivna administratorska tabla

Softver prema specifičnoj nameni - DMS

- **DMS (*Document management system*)** – sistem koji se koristi za prijem, praćenje i čuvanje dokumenata, kako bi se smanjila količina upotrebe papira i kako bi se ubrzala komunikacija na nivou organizacije.
- Mogućnost verzionisanja (praćenje istorije dokumenta).
- Sistemi za upravljanje preduzećem ECM često u sebi sadrže DMS, preko koga može da se prikažu dokumenti, upravlja sistemima toka poslova i dokumenata, upravlja različitim digitalnim zapisima.
- Dokumenti moraju da se skeniraju pre čuvanja.
- Softver za optičko prepoznavanje znakova (OCR).
- Za svaki dokument čuvati metapodatke.
- Integracija pomoću API (aplikativni programski interfejsi) pomoću otvorenih standarda ODMA, LDAP, WebDAV, SOAP, RESTful.

Primer: Alfresco

The screenshot displays the Alfresco Intranet user interface. At the top, a navigation bar includes links for Home, My Files, Shared Files, Sites, Tasks, People, Repository, and Admin Tools. A user profile for Jon Chartrand and a search bar are also present. Below this, a secondary navigation bar shows Site Dashboard, Document Library (selected), Data Lists, Discussions, and a More dropdown. The left sidebar contains a tree view with Documents, Library, Categories, and Tags. The main content area shows a breadcrumb path: Documents > Client Content > Project B. A modal dialog titled 'Edit Properties: Sample Document B1.pdf' is open in the center. The dialog contains fields for Name (Sample Document B1.pdf), Title (Sample Content Document), and Description (Sample Content). It also has 'Tags' and 'Categories' sections, each with a 'Select' button. At the bottom of the dialog are 'Save' and 'Cancel' buttons. The background interface is dimmed. At the bottom of the screen, there is a footer with the text '1 - 4 of 4 << 1 >>' and a logo for 'team informatics' with the tagline 'only one team can lead'.

Home My Files Shared Files Sites Tasks People Repository Admin Tools Jon Chartrand Search...

Alfresco Intranet Site Dashboard Document Library Data Lists Discussions More

Documents
All Documents
I'm Editing
Others are Editing
Recently Modified
Recently Added
My Favorites

Library
Documents
Client Content
Project B
Project Document
Corporate

Categories
Category Root

Tags
Sample Document (1)

Select Create Upload Selected Items

Documents > Client Content

Project B
Created about an hour ago by Jon Chartrand

Edit Properties: Sample Document B1.pdf

All Properties...

Name: *
Sample Document B1.pdf

Title:
Sample Content Document

Description:
Sample Content

Tags:
Select

Categories:
Select

Save Cancel

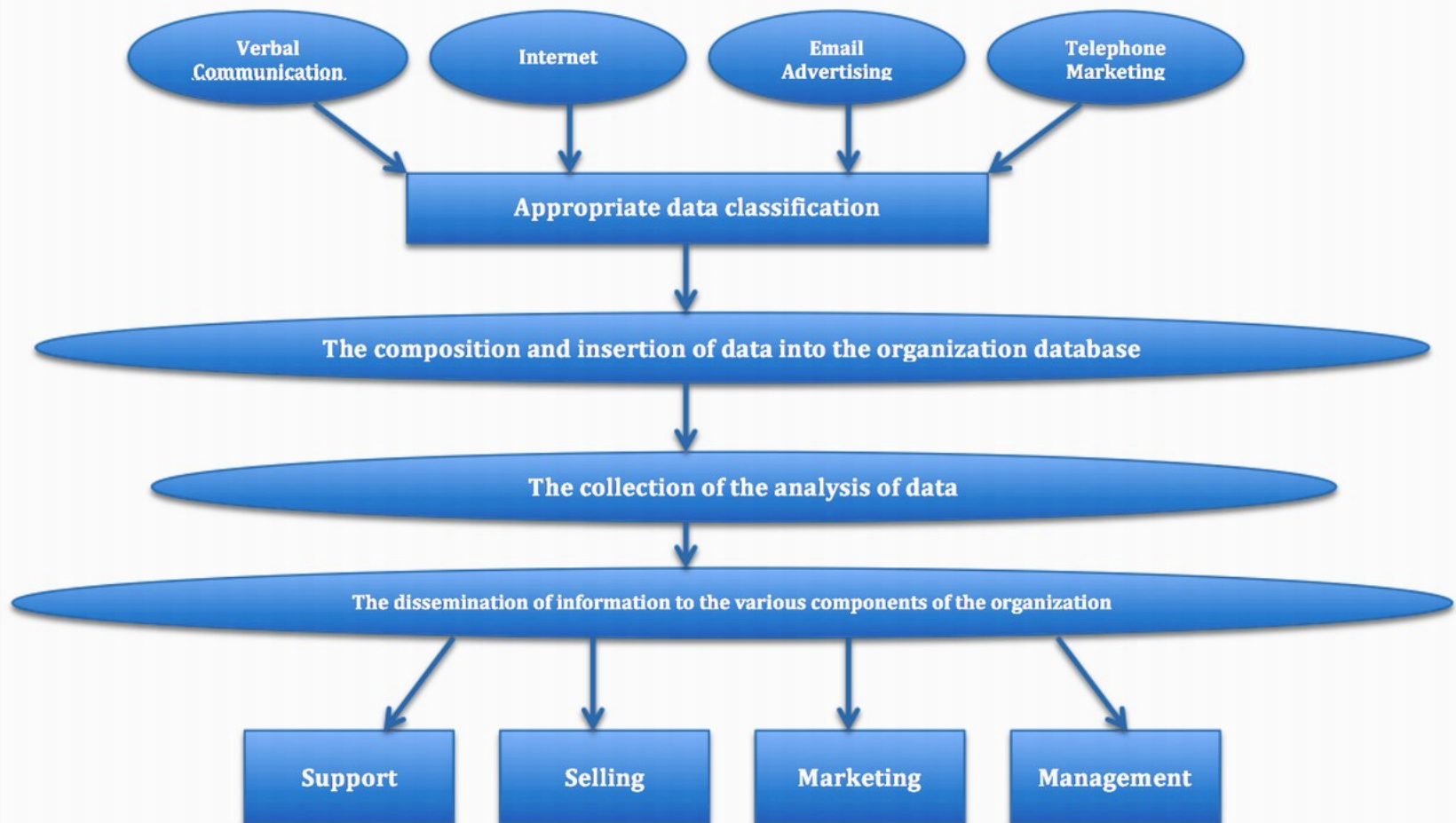
1 - 4 of 4 << 1 >>

team informatics
only one team can lead

Softveri za upravljanje poslovanjem - CRM

- Upravljanje odnosima sa kupcima popularizovali Siebel, Gartner i IBM (1997-2000), a prva CRM aplikacija je realizovana 1999. god.
- **CRM (*Customer relationship management*)** – sistem za upravljanje odnosima sa kupcima i interakcijom sa njima
- Interakcija sa prošlim, postojećim i budućim (potencijalnim)
- Koristi analizu podataka (*data analysis*) o istoriji kupaca sa kompanijom za poboljšanje poslovnih odnosa sa kupcima
- Fokus softvera: kako zadržati kupce? Privući ciljnu grupu.
- Podaci se prikupljaju na razne načine – putem telefonskog razgovora, poruke e-pošte, društvene mreže, itd.
- CRM sistemi obuhvataju i marketing i isporuku.
- 2004. godine: prvi CRM otvorenog koda - *SugarCRM*

CRM sastavni delovi

Softveri za upravljanje poslovanjem - ERP

- **ERP (*Enterprise resource planing*)** – integrisani sistem za upravljanje poslovnim procesima u realnom vremenu
- ERP je obično skup većeg broja aplikacija koje organizacija koristi za prikupljanje, skladištenje, upravljanje i interpretiranje podataka iz mnogih poslovnih aktivnosti.
- ERP ima veliku bazu podataka.
- Primeri:
 - **Oracle** (Oracle e-business suite, Oracle Fusion, PeopleSoft, Oracle Retail, JD Edwards EnterpriseOne,...)
 - **SAP** (mySAP, SAP business All-in-one, SAP Business One, SAP business suite,...)
 - **Microsoft Dynamics i NAV-X**
 - **Otvorenog koda:** Bitrix 24, ERP Next, Odoo

ERP komponente

Drajveri (eng. *device drivers*)

- Softver koji omogućava komunikaciju između programa višeg nivoa (operativni sistem, aplikacije) i računarskog hardvera.
- Jednostavnija definicija: upravljački programi koji omogućavaju OS-u da koristi određeni hardver, koji običan korisnik ne bi mogao da koristi.
- Drajveri komuniciraju sa uređajima preko magistrale ili komunikacionog podsistema na koji je dati uređaj prikačen.
- Kada određeni program zahteva izvršenje neke naredbe od drajvera, drajver zahteva izvršenje te naredbe od odgovarajućeg uređaja. Kada uređaj da odgovor, taj odgovor se prosleđuje pozivajućem programu.
- Drajveri su hardverski zavisni i specifični za različite operativne sisteme!

Drajveri (2) - Struktura drajvera

- Razlikujemo 2 apstraktna sloja: logički i fizički
- Logički sloj rukuje određenim tipom uređaja, poput mrežnih kartica, HDD, itd.
- Fizički sloj rukuje određenom vrstom datog uređaja.
- Linux drajveri su ugrađeni u jezgro tog OS.
Proizvođači računarske opreme ne moraju da pišu drajvere za svoju opremu za Linux.
- Drajveri kao zasebne celine (ako nisu u jezgru OS):
Windows fajlovi *.sys i Linux fajlovi *.ko (mogu se učitati u vreme rada OS, učitavaju se po potrebi i uklanjaju se iz memorije kada više nisu potrebni).

Drajveri (3)

- Drajveri se danas koriste za:
 - grafičke kartice
 - mrežne kartice
 - zvučne kartice
 - štampače
 - magistrale na matičnoj ploči
 - miševe, tastature, neke USB uređaje, itd.
 - medijume za smeštanje podataka (tvrdi diskovi - ATA, SATA, SCSI)
 - skenere, digitalne fotoaparate, kamere - standardne i veb
- Najčešće proizvođači hardvera na svojim veb sajtovima imaju veb stranice sa podrškom za drajvere tog hardvera.

Drajveri - podrška na vebu

[Support Home](#)[Products](#) ▾[Software and Drivers](#)[Diagnostic Tools](#) ▾[Contact Support](#)[Business Support](#) ▾

1 Identify > 2 Download > 3 Install

Already have an HP account? Select from the products you own. [Sign in](#) / [Register](#)

Identify your printer

Enter your product name

✕

HP EliteBook x360 **1020** G2 Notebook PC

HP EliteBook Folio **1020** G1 Notebook PC

HP LaserJet 1020 Printer series

HP EliteBook Folio **1020** G1 Special Edition Notebook PC

Submit

Examples of where to find your product name

Drajveri (4)

- Pisanje drajvera zahteva odlično razumevanje funkcionisanja tog uređaja, kao i OS za koji se drajver piše.
- Drajveri imaju visok nivo dozvola u svom radnom okruženju i mogu prouzrokovati veliku štetu za računarski sistem, ako se ne napišu dobro i ako stvari krenu naopako, za razliku od većine programa višeg nivoa.
- Čak i u korisničkom režimu, drajveri mogu zadati probleme OS.
- Drajvere uglavnom treba da pišu sistemski i softverski inženjeri koji rade u kompanijama proizvođačima računarske opreme (Intel, NVidia, Asus,...).
- Često dobrovoljci iz različitih organizacija pišu drajvere za razne vrste opreme. Oni to mogu raditi samo ukoliko proizvođač određenog uređaja pruži detaljne informacije o načinu funkcionisanja ili se podaci dobijaju reverznim inženjeringom

Reverzni (obrnuti) inženjering

- Reverzni inženjering (eng. *reverse engineering*) - postupak otkrivanja tehnoloških principa uređaja, predmeta ili sistema putem temeljnih analiza njegove konstrukcije, funkcije i načina rada.
- Vrlo često se koristi kod HW i SW – mehaničko otvaranje uređaja, elektronske komponente, rastavljanje SW na komponente i programski kod, itd.
- Ova oblast potiče iz analize opreme za komercijalnu/vojnu primenu.
- Primena u softveru:
 - Zbog utvrđivanja rada SW zbog nekompletne specifikacije (šta program radi?) i nedostupne dokumentacije (kako radi?)
 - Za modifikovanje ili izmenu gotovih dinamičkih .DLL biblioteka u operativnim sistemima.

Operativni sistem (1)

- OS - skup programa i rutina odgovornih za kontrolu i upravljanje uređajima i računarskim komponentama, kao i za obavljanje osnovnih sistemskih radnji.
- Operativni sistem objedinjuje u celinu raznorodne delove računara i sakriva od krajnjeg korisnika detalje funkcionisanja ovih delova.
- Operativni sistem stvara za korisnika radno okruženje koje rukuje procesima i fajl sistemom.
- Za hardverske funkcije kao što su ulaz/izlaz (I/O) i alokacija memorije, OS deluje kao posrednik između softvera i hardvera.

Operativni sistem (2)

- Aplikacioni kod se često direktno izvršava na hardveru, i frekventno se vrše sistemski pozivi za OS funkcije ili programi bivaju prekidani njima.
- OS su prisutni na svim uređajima, od PC računara, preko mobilnih uređaja, igračkih konzola, do servera i superračunara (*supercomputer*).
- Osnovna funkcija OS - upravljanje procesorom
- Za PC se najviše koriste (oktobar 2020):
 - 1. Microsoft Windows (udeo tržišta oko 76.32 % u svetu)
*u SRB: i do 90 % tržišta
 - 2. Apple OS X (udeo ~ 17.65 %)
 - 3. Chrome OS (~ 1.58 %)
 - 4. Linux (~ 1.53 %)
 - nepoznato (~2.92 %)

Operativni sistem (3)

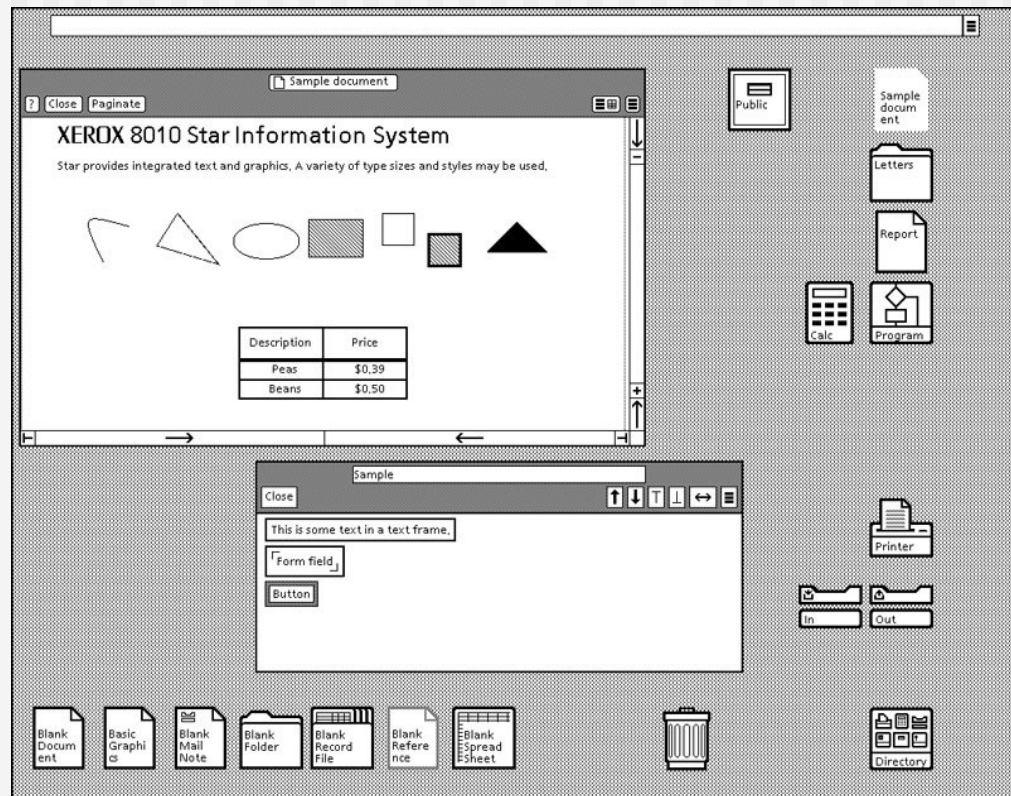
- Za mobilne uređaje (tablet + mobilne telefone):
 - 1. Android (~ 73 % u svetu) * u SRB: 89 %
 - 2. Apple iOS (~ 26.5 %) ** u SRB: 10%
 - 3. KaiOS (~ 0.07 %)
 - 4. Windows (~ 0.03 %)
- Linux distribucije su dominantne u serverskom i superračunarskom sektoru.
- Jači serveri koriste Linux, FreeBSD ili druge UNIX-OS.
- Poslednjih godina često se funkcija veb pregledača koristi da se prikaže korisnički interfejs OS i pokrenu udaljeni programi, koji nisu instalirani na našem računaru (npr. *Chrome OS*, *Firefox OS*).

Istorija OS (1)

- 1940: prva generacija – najraniji elektronski digitalni računari koji nisu imali OS.
- 1950: druga generacija – General Motors razvojna laboratorija implementira prvi OS za IBM 701 – jedan posao u jednom trenutku.
- 1960: treća generacija – koncept multiprogramiranja – nekoliko poslova u glavnoj memoriji u istom trenutku, procesor se prebacuje sa jednog posla na drugi.
- 1970: četvrta generacija – kućni desktop računari:
 - MS DOS za IBM PC i druge računare (tada sa Intel 8088 CPU)
 - UNIX za složenije računarske sisteme (Motorola 6899 CPU)

Istorija OS (2): Xerox 8010 Star IS (1981.)

- Prvi OS sa grafičkim-korisničkim interfejsom (GUI) sa konceptom **WYSIWYG** (*What You See Is What You Get*)
- Cena OS oko 16 000 \$ (a ceo sistem oko 100 000 \$)

Istorija OS (3): MS DOS (1981)

- IBM se 1980. za svoj računar PC 5150 susreće sa vlasnicima Microsoft kompanije (ranije poznati po prog. jeziku BASIC)
- 86-DOS (developer: Tim Paterson) iskoristio je za osnovu CP/M OS (napisan od Digital Research) sredinom 70/ih za 8-bitni mikrokontroler Osborne 1.
- Bill Gates i Paul Allen prave manje ismene and 86-DOS i nude IBM kompaniji novi PC-DOS.
- Umesto da kupi PC-DOS, IBM je samo licencirao i dao Microsoft-u pravo da ga dalje proizvodi pod nazivom MS-DOS
- MS i drugim proizvođačima nudi ovaj OS, pa on 1983. postaje najpopularniji posebno za procesore Intel 8086 i 8088

```
A>dir command.com

Volume in drive A is MS-DOS 3_30
Directory of  A:\

COMMAND  COM      25276  12-23-90   2:37p
          1 File(s)      254976 bytes free

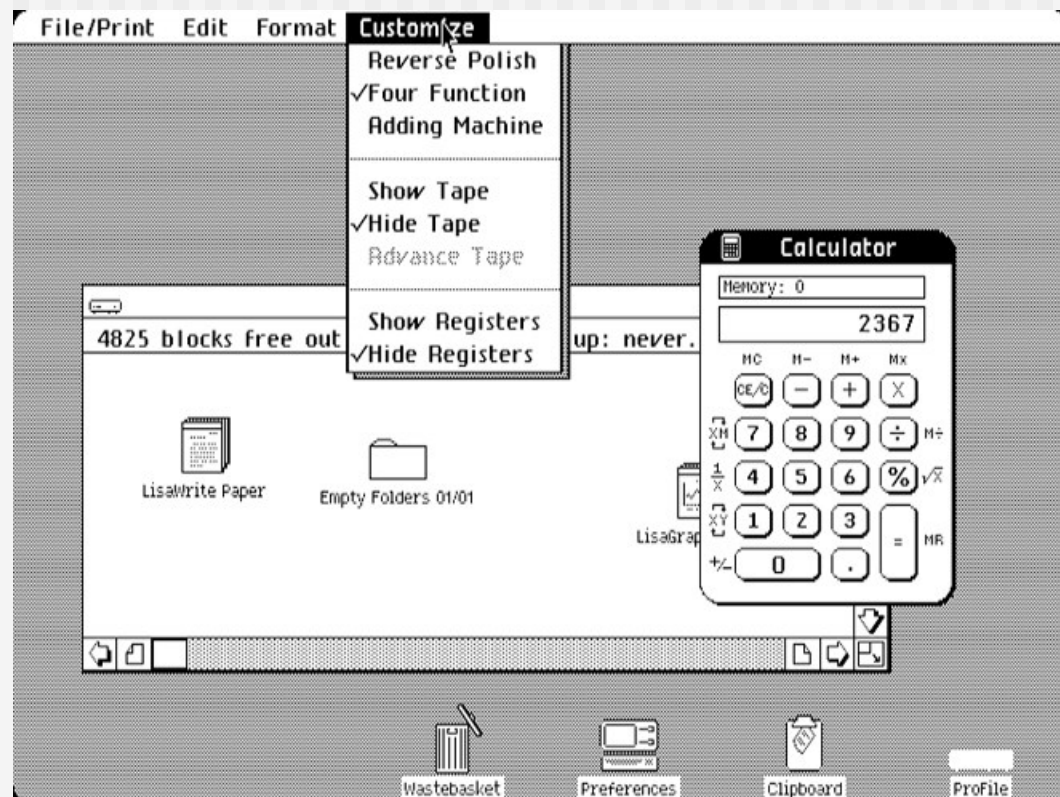
A>ver

MS-DOS Version 3.30

A>
```

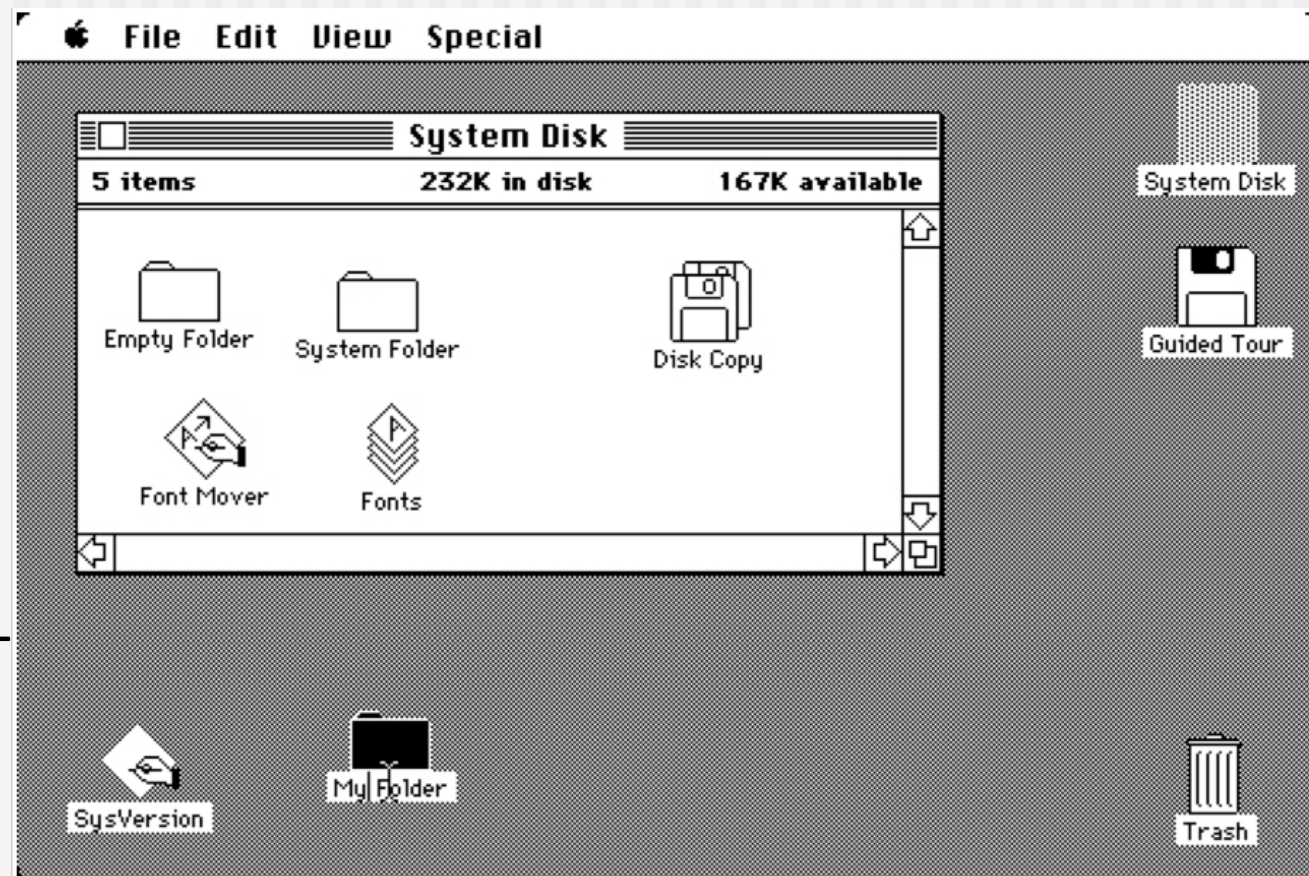
Istorija OS (4): Apple Lisa Office System(1983)

- Apple: Ljudi koji žele ozbiljan softver, treba da prave i sopstveni harver.
- Po uzoru na XEROX – Steve Jobs posetio njihovu lab. 1979
- Lisa paket SW:
 - Lisa Write
 - Lisa Draw
 - Lisa Graph
 - Lisa Calculator
 - Lisa Project
 - Lisa List

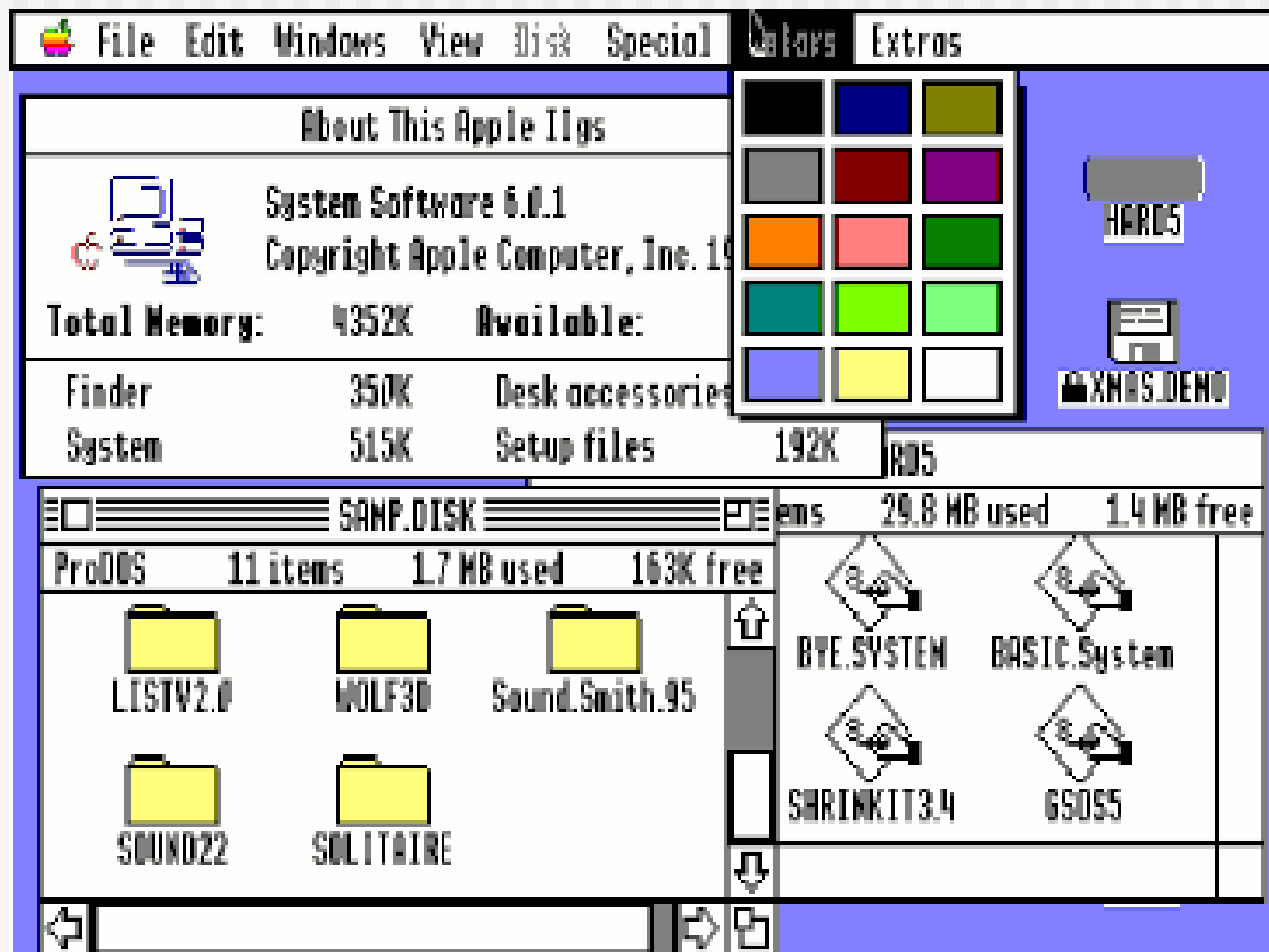

Istorija OS (5^a): Macintosh (1984) by Apple

- GUI + miš sa jednim dugmetom, ali veoma spor (OS = 128 KB RAM)
- Floppy drive (programi na disketama)
- Cena od 2495 \$
- Kraj 1984: prvi „update“
- 1985: Memorija i do 512 KB
- 1986: Macintosh+ sa memorijom 1MB (u mem. više programa)

Istorija OS (5^b): Apple 1986

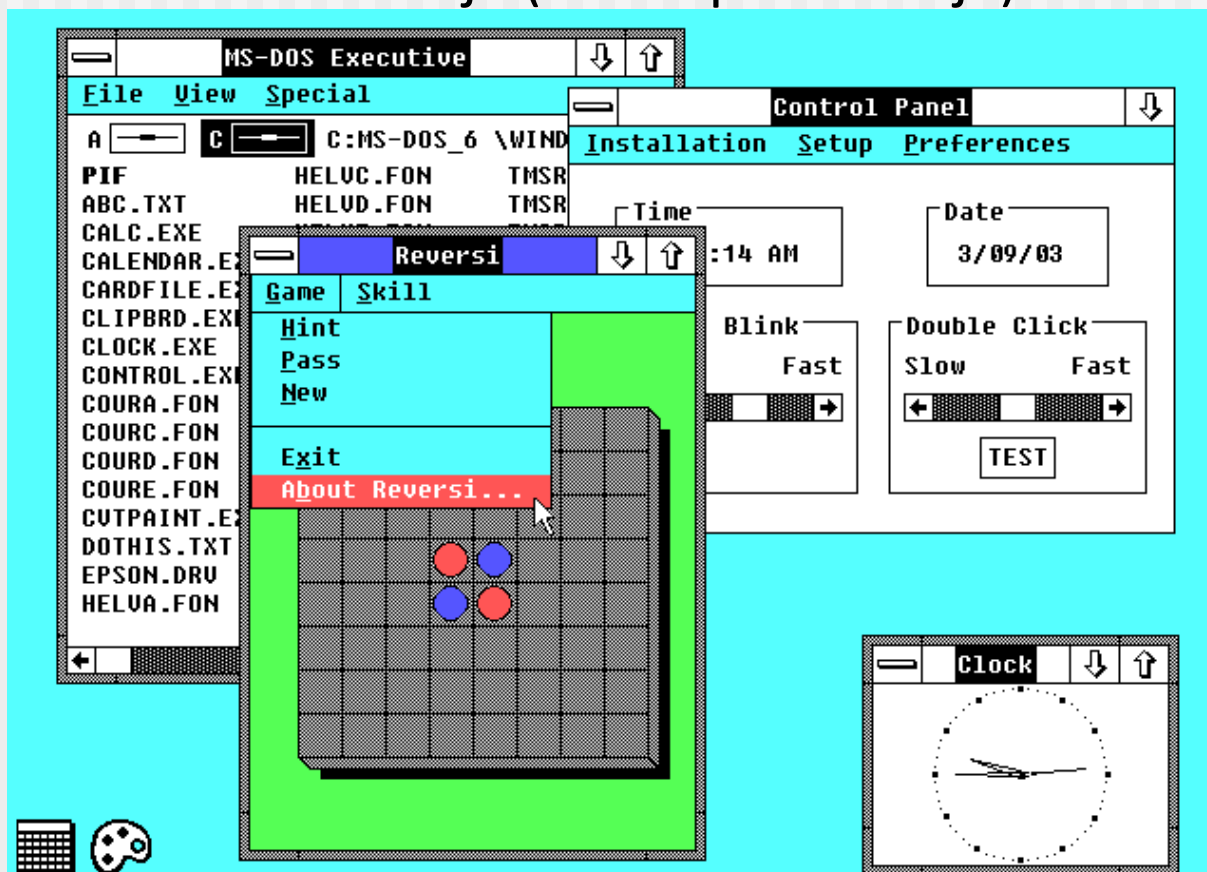
Istorija OS (6): Windows 1.01 (1985. god.)

- Frontend za MS DOS. Prozori kao GUI, 2 floppy diska i 192 KB RAM.

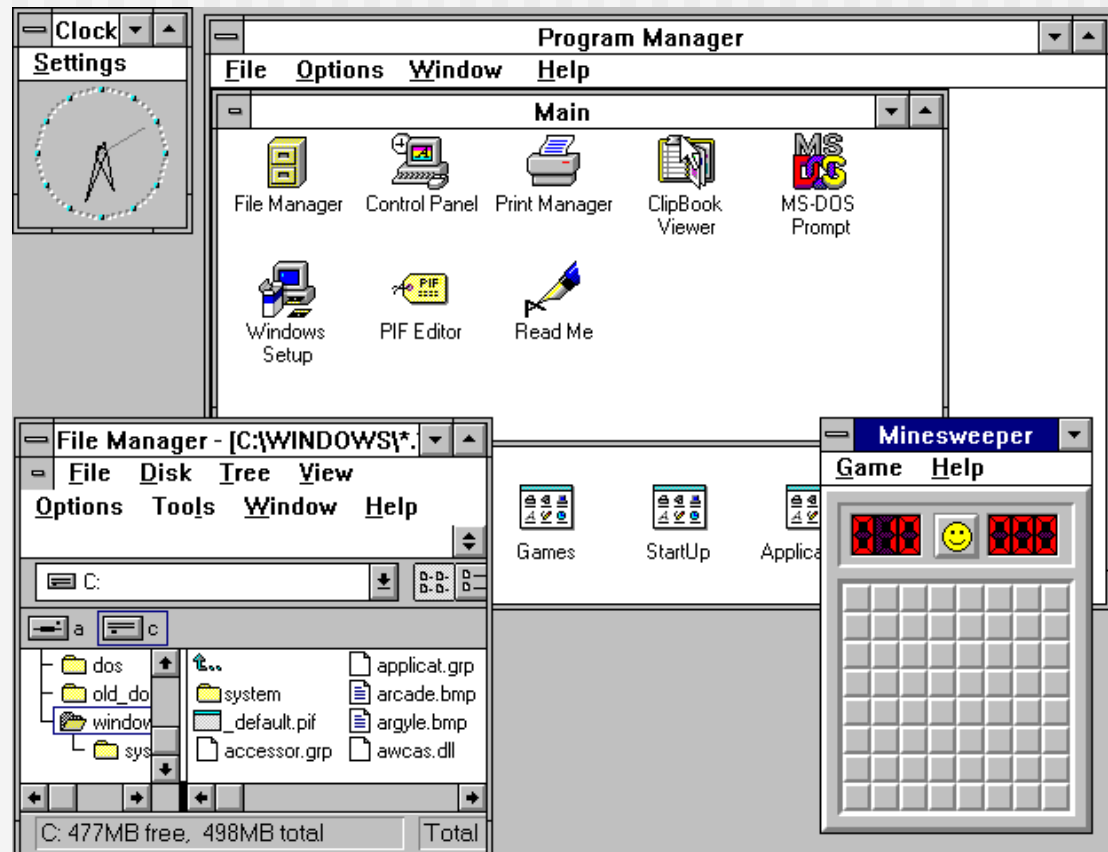
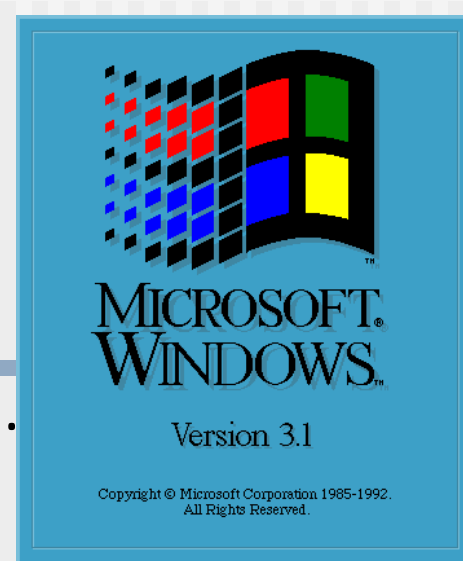
Istorija OS (7): Windows 2.0x (1987. god.)

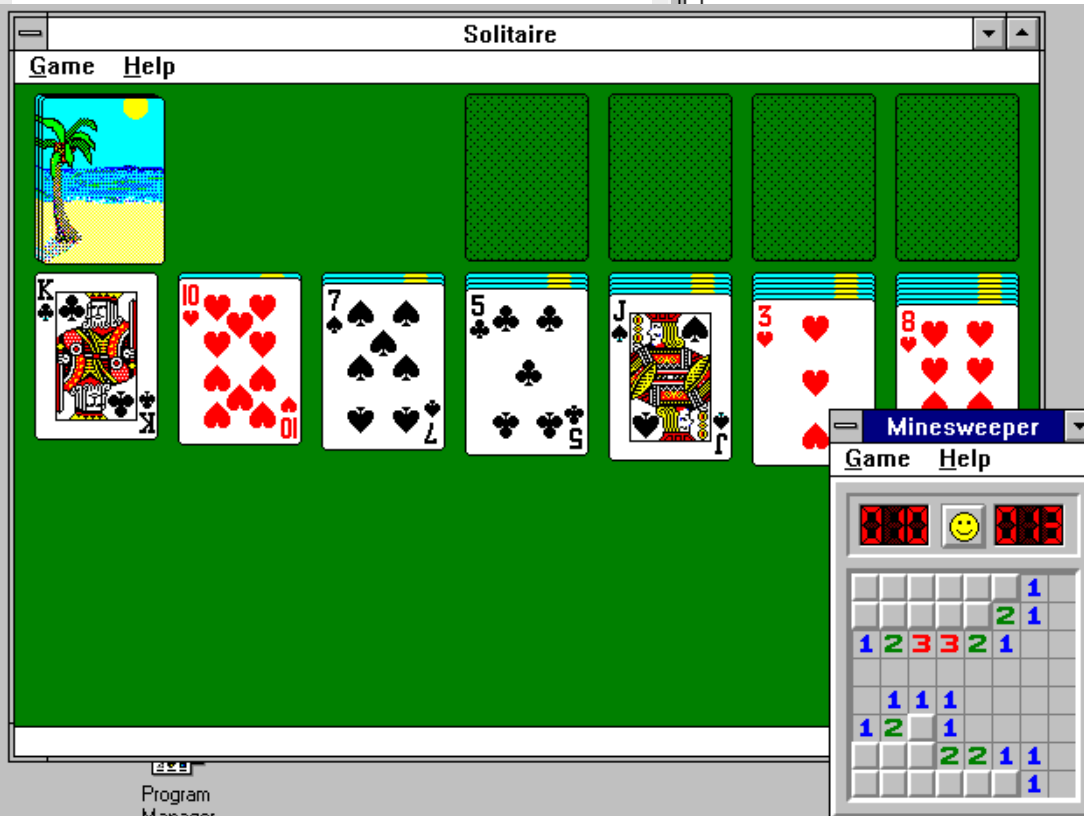
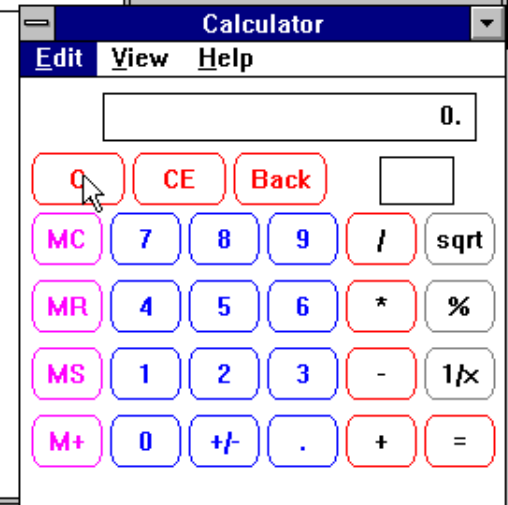
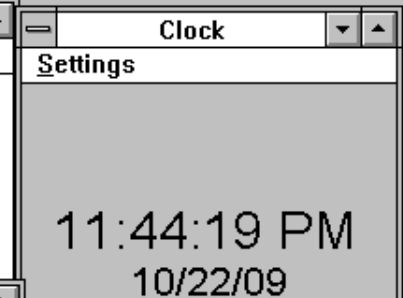
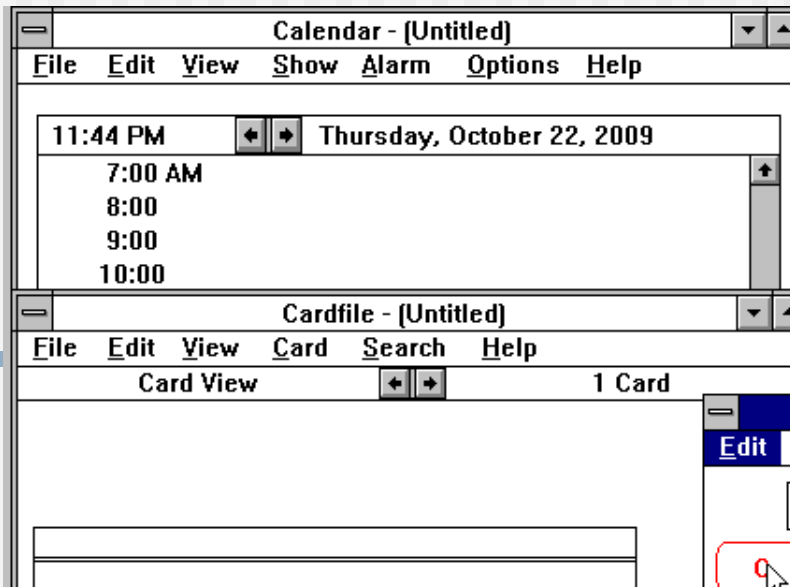
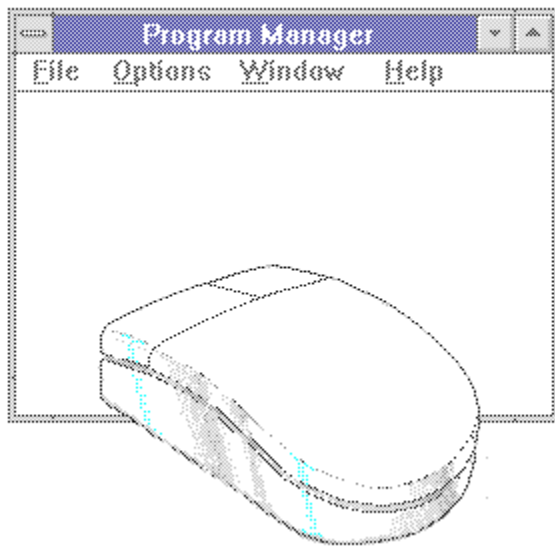
- Kontrolna tabla, ikonice, korisne aplikacije i igre;
- Drajver za VGA sa 16 boja (4-bitna paleta boja)

Istorija OS (8): Windows 3.1x

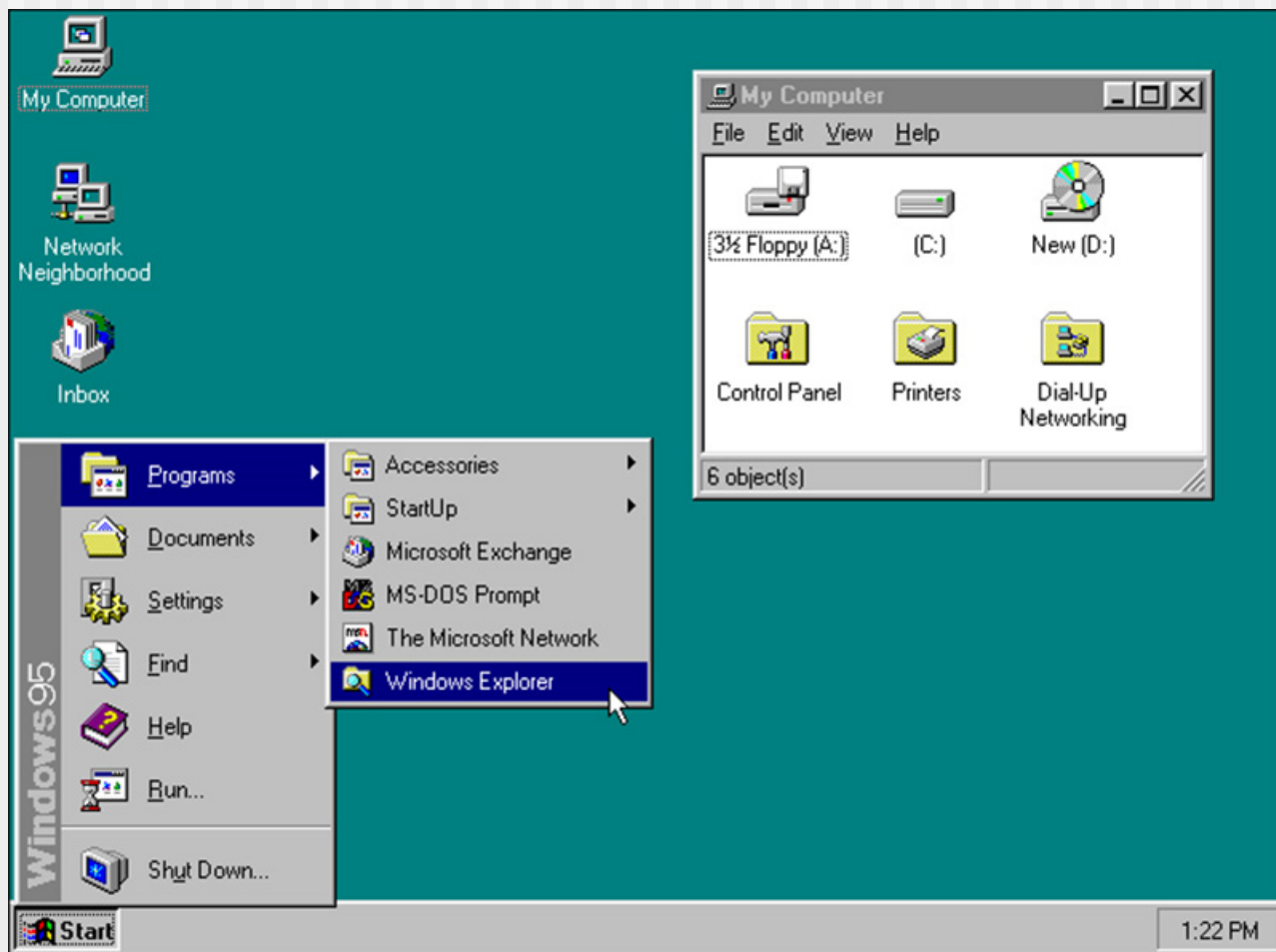
- Verzija 3.1 prva široko rasprostranjena 1992. god. (kasnije „update“ kao verzija 3.11 iz 1993. god.)
- Kaskadni prozori
- Maksimizacija i minimizacija kao kod prethodne verzije
- Osnovna pretraga po imenu fajla
- Control panel za izmenu desktop podešavanja, dodavanje printera, „screen saver“

Istorija OS (9): Windows 1995

- Radi pod DOS, može pokretati SW i za DOS i za Windows
- 24. 08. 1995.
- START dugme, task bar, prostor za notifikacije
- Datoteke mogu i više od 8 karaktera
- Sa 16-bitne arhitekture prešlo se na 32-bitnu

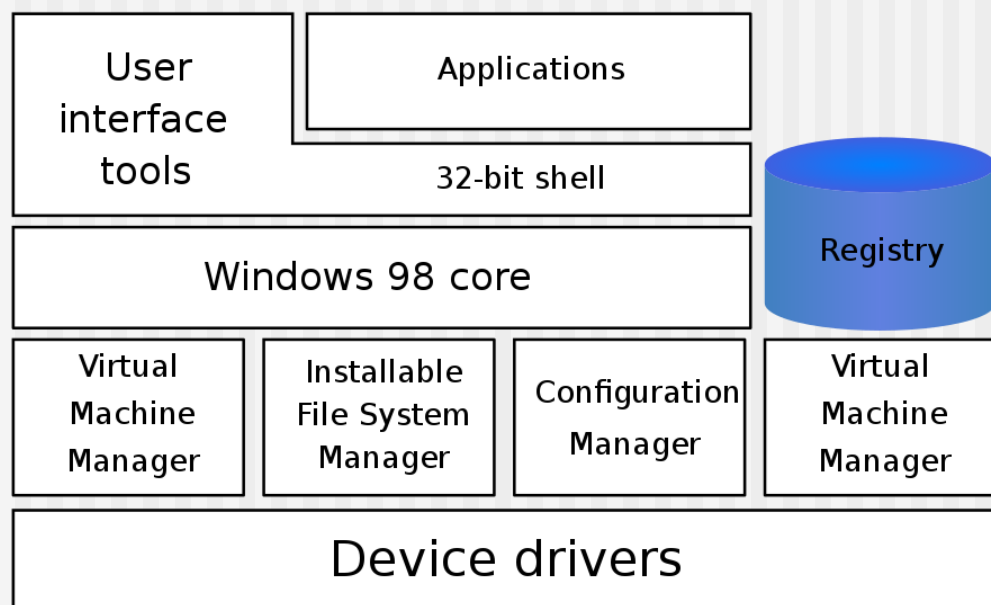

Istorija OS (10): Windows 98

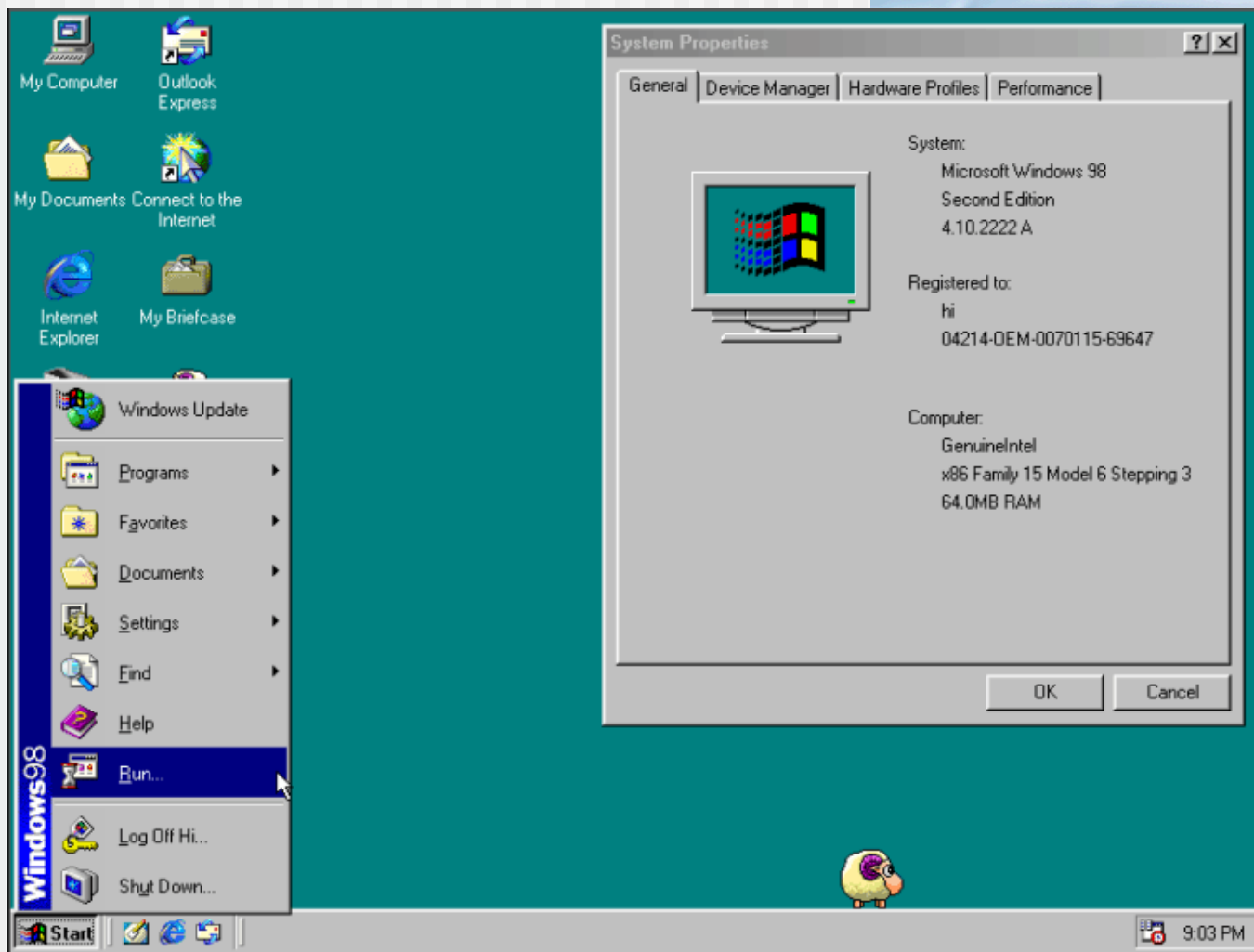
- Izdanje iz 1998, glavni update Windows 98 SE iz 1999. godine
- Podrška za mreže i veb (IntExp 4.01 i druge app)
- Nove funkcije: Disk Cleanup, Windows Update, podrška za više monitora, deljenje internet konekcije

Layers of the Windows 98 architecture

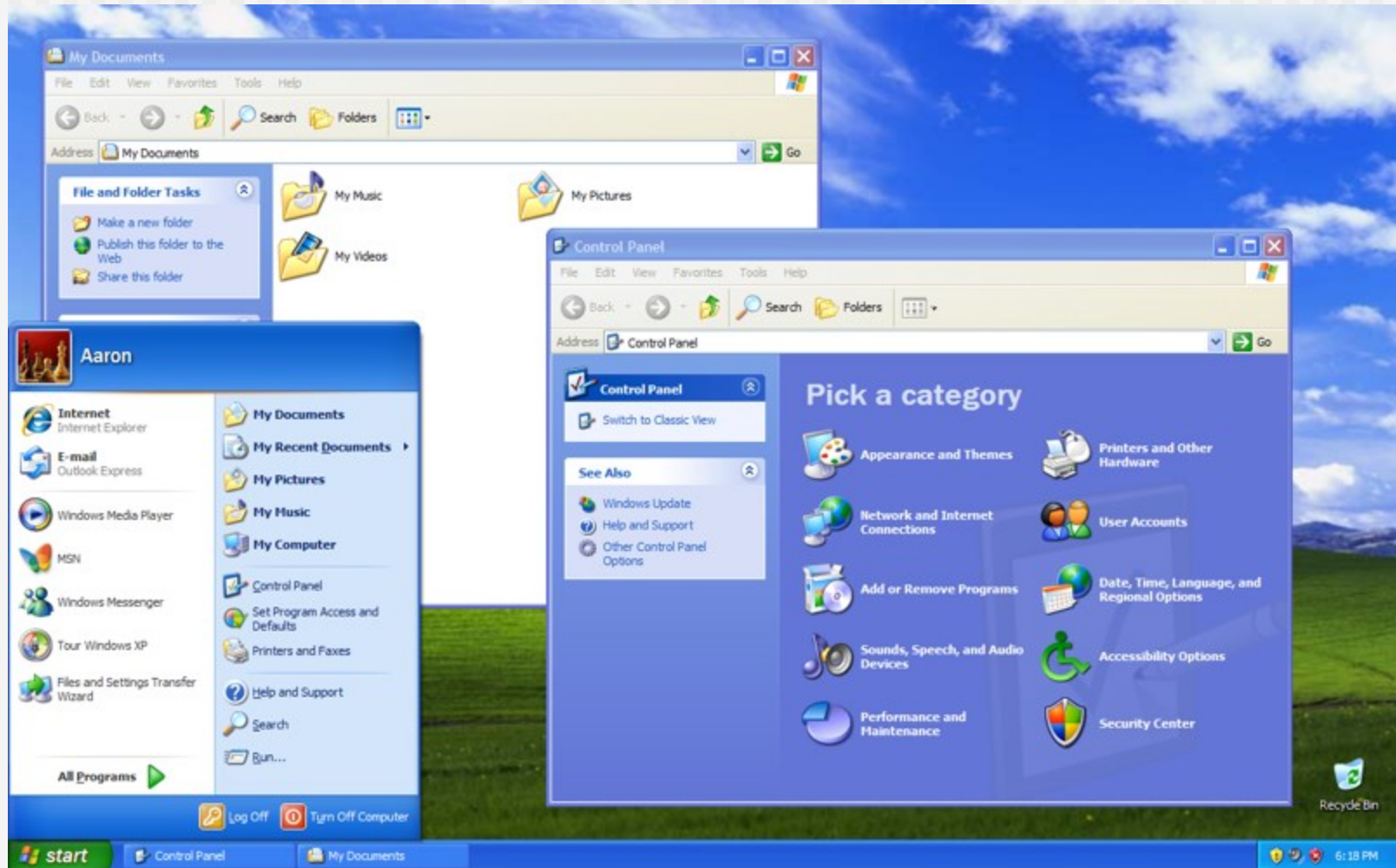

Hardware

Istorija OS (10): Windows 98

Istorija OS (11): Windows XP (iz 2001.)

Istorija OS (12): Windows kroz godine

God.	Naziv	Kodni naziv	Release
1985.	Windows 1.0	Interface manager	1.01
1987.	Windows 2.0	-	2.03
1990.	Windows 3.0	-	3.0
1993.	Windows NT 3.0	Razzle	NT 3.1
1995.	Windows 95	Chicago	4.0
1996.	Windows NT 4.0	Shell Update Rel.	NT 4.0
1998.	Windows 98	Memphis	4.10
2000.	Windows 2000	Windows NT 5.0	NT 5.0
2000.	Windows Me	Millennium	4.90
2001.	Windows XP	Whistler	NT 5.2
2003.	Windows Server 2003	-	NT 5.2
2007.	Windows Vista	Longhorn	NT 6.0
2009.	Windows 7	Windows 7	NT 6.1
2012.	Windows 8	8, Blue (8.1)	NT 6.3
2015.	Windows 10	Threshold, Redstone	NT 10.0

Današnji OS

- OS su se menjali zajedno sa hardverom i softverom
- Procesori sa više jezgara, napredovanje u brzini interneta i mrežnoj infrastrukturi, pojava virtuelizacije i cloud tehnologija
- Programski kod modernih OS:
 - Nekoliko miliona linija koda*
 - Napor od 1000 čovek/godina
 - Kod veoma kompleksan
 - Kod sadrži greške i pored testiranja
- Veličine softvera (jedinice):
 - KLOC – 1000 linija koda
 - KDLOC – 1000 isporučenih linija koda
 - KSLOC – 1000 izvornih linija koda
 - MLOC – milion linija koda
 - GLOC – milijarda linija koda

OS kroz broj linija koda

God.	Naziv	Broj linija koda
1995	Windows 95	15 MLOC
2000	Windows 2000	više od 29 MLOC
2001	Windows XP	35 MLOC
2002	Debian 3.0 GNU/Linux	104 MLOC
2003	Linux kernel 2.6.0	5.2 MLOC
2003	Windows Server 2003	50 MLOC
2005	Mac OS X 10.4	86 MLOC
2009	Open Solaris	9.7 MLOC
2012	Windows 7 (kernel/ceo)	2.1 / 50 MLOC
2012	Linux kernel 3.6	15.9 MLOC
2012	Debian 7.0 GNU/Linux	419 MLOC
2015	Windows 10	više od 50 MLOC

Komponente OS

- Tri glavna skupa komponenti su:
 - **1. Jezgro = Kernel** operativnog sistema
 - **2. Sistemske rutine niskog nivoa**
 - **3. Korisnički interfejs grafičkog tipa** ili interpreter komandne linije (popularni „*shell*“ - školjka):
korisnik može zadavati komande preko *shell* za rad sa komandama (stari MS DOS ili Bash kod UNIX shell),
shell sa GUI ili *shell* koji omogućava govorno zadavanje komandi.
- Proces je program u izvršavanju.
- Kada se proces kreira, OS mu dodeli ID (identifikator) i kreira *Process Control Block* (blok za kontrolu procesa).
- OS obezbeđuje mehanizam međuprocesne komunikacije.
- Nit posmatramo kao „proces niže kategorije“.
Nitima upravlja OS ili korisnička aplikacija.

Kernel kod OS

- Kernel - Uz pomoć Firmware i drajvera, on pruža najosnovniji nivo kontrole nad svim hardverskim uređajima računara.
- 1) Raspoređivač procesa (*Processor Scheduler*)
 - omogućava efikasno raspoređivanje procesorskog vremena (kada i koliko dugo se svaki proces izvršava)
- 2) Upravljač memorijom (*Memory Management*)
 - upravlja glavnom memorijom sistema, alokira memorijski prostor po potrebi i garantuje da se aplikacije ne mešaju
- 3) Upravljač ulazom i izlazom (*Input/Output manager*)
 - odgovoran za kontrolu komunikacije sa perifernim uređajima sistema.
- 4) Upravljač sistemom datoteka (*File System*)
 - omogućava korisniku da kreira, menja, briše i uopšteno radi sa datotekama (fajlovima) prema njihovom imenu
- 5) Upravljač međuprocenim komunikacijama (*Interprocess com.*)
 - omogućava procesima da komuniciraju međusobno

Fajl sistemi

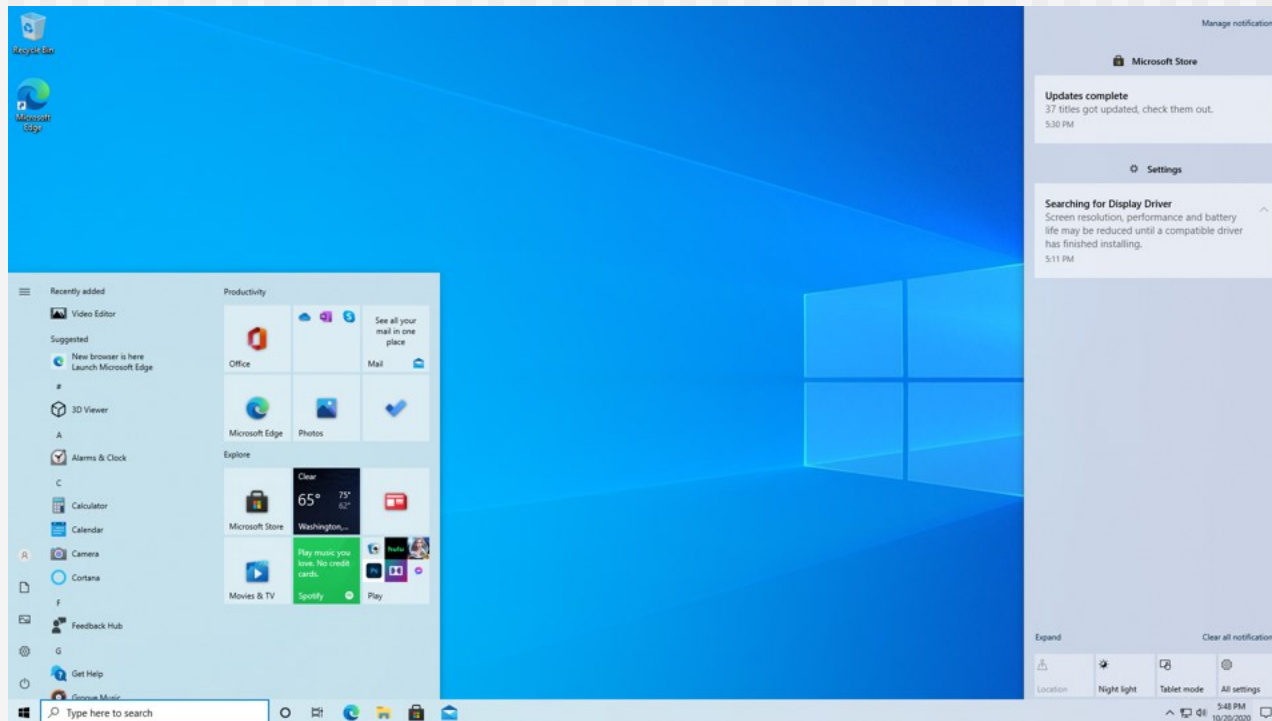
- Fajl sistemi rade različite poslove: pored toga što poboljšavaju pronalaženje podataka, oni su zaduženi i za kalkulaciju praznog prostora, pamćenje direktorijuma (foldera) i njihovih imena, i praćenje gde je svaki od fajlova fizički postavljen na disku.
- Različiti fajl sistemi su korišćeni za različite operative sisteme. Neki od operativnih sistema prepoznaju samo jedan fajl sistem, a neki više njih.

Operativni sistem	Fajl sistem
DOS, Windows 3.xx, 95, OS/2,	FAT (File Allocation Table)
Windows 95SE, 98, 98SE, Me	FAT, FAT32
Windows NT, 2000, XP	FAT16, FAT32, NTFS
Linux	Linux Ext2, Linux Swap

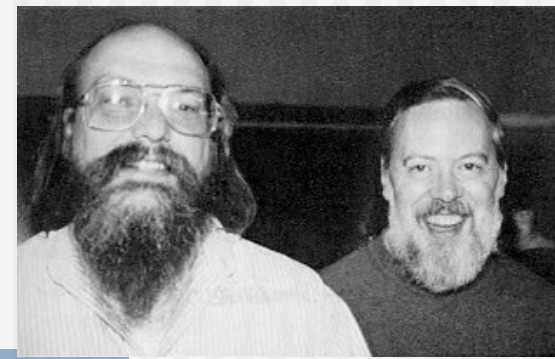
- FAT – jedan od najstarijih 16-bitnih fajl sistema (retko danas u upotrebi)
- FAT32 – novija verzija FAT (32-bit), podržava diskove do 2 TB; 4 TB = 2 particije
- NTFS (*New Technology File System*) – kod novijih Windows verzija; Do 16 EB (*Exabytes*) – milijardu GB; Za 32-bitni OS od 2 do 4 TB.

Microsoft Windows - danas

- Danas je Windows najpopularniji OS za PC računare.
- Poslednja verzija: Windows 10 (iz 2015.), uskoro Windows 11
- Postoje varijacije za procesore sa 32 i sa 64 bita.
- Postoji i Windows Server varijanta (poslednja Win Server 2022 iz oktobra '21)

UNIX

- Razvijen 70-ih godina u Bell Labs istraživačkom centru (Ken Thompson, Dennis Ritchie, i drugi istraživači)
- „UNIX filozofija“: modularni dizajn
- Prvi prenosivi operativni sistem – moguće da radi na brojnim platformama, jer je ceo sistem napisan na prog. jeziku C
- Danas, UNIX sistemi pokreću računare raznoolikih unutrašnjih arhitektura, i osim što je prenosiv on je multi-tasking i multi-user
- 1983: *Richard Stallman* – GNU (GNU's Not Unix) projekat – kreirati besplatan softver nalik UNIX sistemu.
- Slobodno dostupne varijante: GNU/Linux i BSD.
- Specifične varijante: HP-UX ili IBM AIX ili Solaris.

Linux (1)

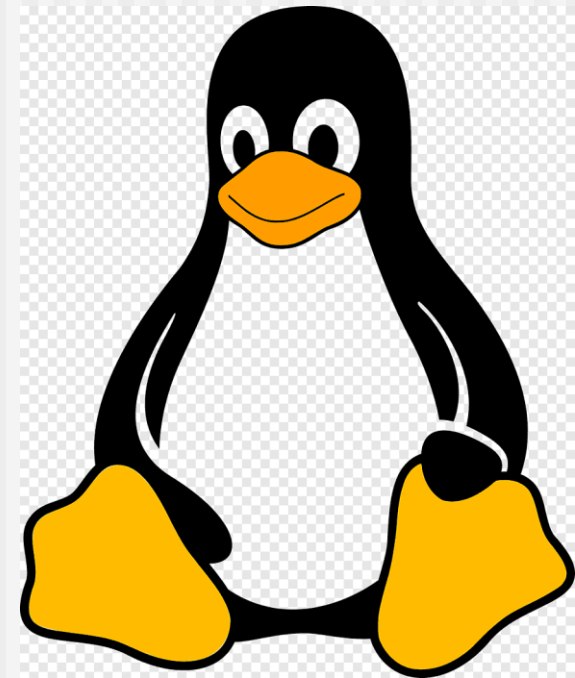

Linux kernel
nastao 1991. god.
(počeo kao
projekat studenta
Linus Torvalds-a)

- OS sličan UNIX-u, baziran na principima slobodnog softvera
- Jezgro (kernel) dostupan 5.10.1991. na FTP serveru Univerziteta u Helsinkiju
- GNU opšta javna licenca – GPLv2 (izvorni kod sme da se koristi, menja i distribuira komercijalno ili nekomercijalno)
- Originalno razvijen kao slobodni OS za PC rač. bazirane na 32-bitnoj Intel x86 arhitekturi
- Široko rasprostranjen na serverima i u ugrađenim sistemima, kao što su mobilni uređaji (danas osnova Android-a)
- Linux distribucija: kernel + hiljade aplikacija
- Najpoznatije distribucije Linux-a: Red Hat, Debian, Ubuntu, Linux Mint, Google Android, Chrome OS, Chromium OS
- Otvoren-kod – bolja zaštita, svako može da poboljšava, otvoren prema javnosti

Linux (2)

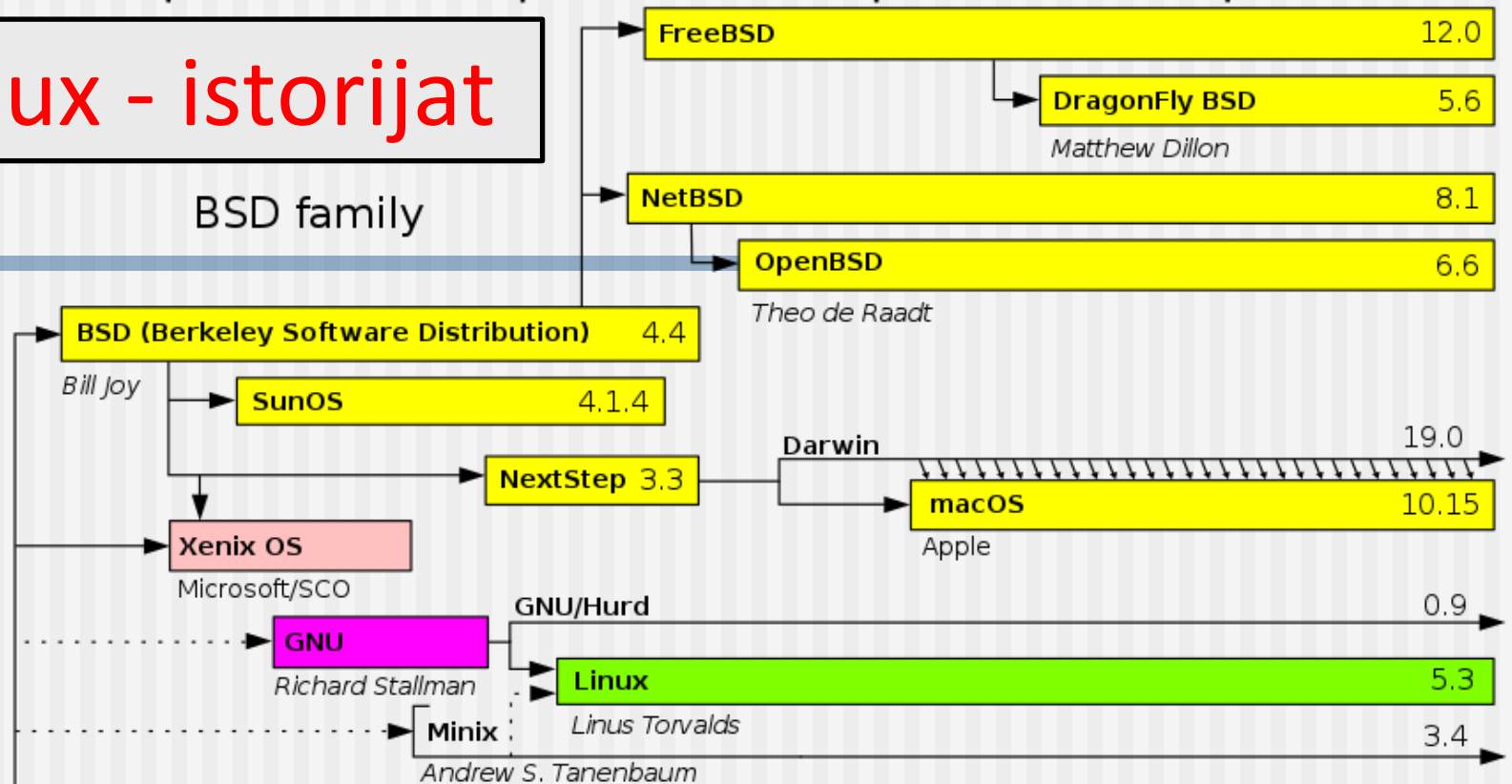
- 90% svih infrastruktura u računarskom oblaku, obuhvatajući mejnfrejmske računare i superračunare, koristi neku verziju Linux-a
- 75% svih pametnih uređaja u svetu (mobilni telefoni, tablet računari, pametni televizori,...) je bazirano na Linux-u
- Četiri glavna dela Linux OS:
 - (1) Kernel (jezgro)
 - (2) Pridruženi programi za rad sa sistemom (svi otvorenog koda)
 - (3) školjka/*shell* (rad sistema preko komandne linije: *Command Line Interface*)
 - (4) GUI – *X Window System* (obezbeđuje rad sa prozorima, menijima, ikonicama i drugim elementima karakterističnim za današnja grafička korisnička okruženja)

1970 1980 1990 2000 2010 Time

Linux - istorijat

BSD family

Research **UNIX** 10.5

Bell Labs: Ken Thompson, Dennis Ritchie, et al.

CommercialUNIX

UnixWare

AT&T

Univel/SCO

Solaris

Sun/Oracle

11.4

HP-UX

11i v 3

AIX

IBM

7.2

IRIX

SGI

6.5.30

System III & V family

Ubuntu

- Linux, zasnovana na Debian distribuciji, besplatan, otvorenog koda
- Postoji od 2004. godine, trenutna verzija: Ubuntu 20.10 (oktobar 2020.)
- Tri izdanja: Desktop, Server, Core (za IoT uređaje i robote)
- Sva izdanja mogu se pokrenuti na računaru (samostalno) i preko virtuelne mašine (virtuelizacija)
- Vrlo popularan za računarstvo u oblaku (*Cloud Computing*)
- IoT (*Internet of things*) – internet stvari su mreža fizičkih objekata „stvari“ koje su ugrađene u senzore, softver i druge tehnologije u svrhu povezivanja i razmene podataka sa drugim uređajima i sistemima preko interneta.

macOS (OS X)

macOS

- Serija grafičkih OS, zasnovanih na Linux kernelu
- Postoji od 2001. godine, od strane kompanije Apple (prvi klasičan Mac OS iz 1984, Mac OS 9 – 1999. god.)
- Primarno pravljen za Mac (ex Macintosh) računare, drugi najviše korišćeni OS za desktop, nakon *Microsoft Windows-a*
- Od 2006. godine i za Intel arhitekture x32 i x64

chromeOS

Chrome OS

- Linux, Gentoo distribucija
- Izveden iz besplatnog Chromium OS i koristi veb pregledač Google Chrome kao glavni korisnički interfejs
- Izvorni kod i demo ovog OS od novembra 2009.
- Zamišljen kao sistem koji koristi računarske oblake (*cloud*)
- Chromebook, prvi laptop sa Chrome OS (maj 2011.)
- Prednosti:
 - Brz, respozivan i fluidan, a jednostavan
 - Stabilan (nema padanja sistema i kočenja)
 - Android integracija (možete instalirati sve Android app)
 - Sve smešteno u oblaku (samo OS na računaru)
 - Dobra zaštita (nema virusa, zaštita od neželjenih sadržaja)
- Nedostaci:
 - nema naprednih funkcija, nema Office, samo Android igre

Virtuelizacija

- Virtual desktop infrastructure (VDI)
- Viruelni drajveri su posebna vrsta drajvera.
- Koriste se u okruženjima gde se simulira rad nekog drugog okruženja, npr. Linux pod operativnim sistemom Windows.
- Umesto da se tom simulatoru dozvoli pristup računarskoj opremi, stvara se posebna virtuelna mašina (VM) i virtuelni drajver za nju, tako da simulator misli da pristupa pravoj opremi preko drajvera, dok ti virtuelni drajveri zapravo zahtevaju pristup opremi samo preko pravih drajvera.
- Na ovaj način se čuva bezbednost operativnog sistema - domaćina, i analizira se rad operativnog sistema - gosta.
- VirtualBox (by Oracle) i VMware su 2 najpopularnije platforme za virtuelizaciju na tržištu.

Mobilni operativni sistemi

Popularne mobilne platforme od 2000. godine:

- Palm OS – mobilni OS za PDA uređaje (od 1996. se razvija)
- Blackberry OS – mobilni OS za Blackberry (1999-2013)
- Java J2ME – Java platforma za razvoj aplikacija (Sun/Oracle)
- Symbian (Nokia, Motorola, Sony Ericsson) – najpopularniji OS početkom veka (1999-2010), mikrokernel sa bibl. + UI
- BREW (Binary Runtime Environment for Wireless) - Qualcomm
- OS X (by *Apple*) – OS1 u 2007. za iPhone, iPad, iPod touch ->iOS
- Windows Mobile – Microsoft OS za pametne tel. (2000-2010)
- Android – OS za mobilne uređaje, zasnovan na modifikovanoj verziji Linux jezgra (od 2005. godine - danas)

Mobilni uređaji sa različitim OS

Android - istorijat

- 2005. god.
 - Kompanija Google osnovala novu kompaniju *Android Inc.*
 - Započinje se rad na virtuelnoj mašini (*Dalvik VM*)
- 2007. god.
 - Objavljeno formiranje *Open Handset Alliance (AHC)*: Google, ARM, Texas Inst., HTC, Intel, LG, Dell, Nokia, Motorola, Qualcomm,...
 - Rana verzija okruženja SDK (*Software Development Kit*)
- 2008. god.
 - Google sponzor takmičenja – *Android Developer Challenge*
 - Razvijena početna verzija okruženja SDK 1.0
 - Android sistem postao softver otvorenog koda (*Apache Licence*)
 - Razvijen *T-Mobile G1* (prvi telefon sa Android OS), kasnije HTC
 - Razvijen *Android Dev Phone 1 (ADP)*, kasnije Google Nexus/Pixel

Android OS (1)

- Softverski stek za mobilne uređaje koji uključuje
 - Operativni sistem – Linux kernel
 - Srednji sloj (*Middleware*)
 - Ključne aplikacije
- Google veći deo Android koda objavio pod Apache licencom slobodnog softvera i otvorenog koda
- Koristi Linux OS za osnovne sistemske servise
 - Upravljanje memorijom
 - Upravljanje procesima
 - Upravljanje potrošnjom
 - Upravljanje hardverom
 - Sigurnost
- Podaci o korisnicima: Google nalog

Android OS (2)

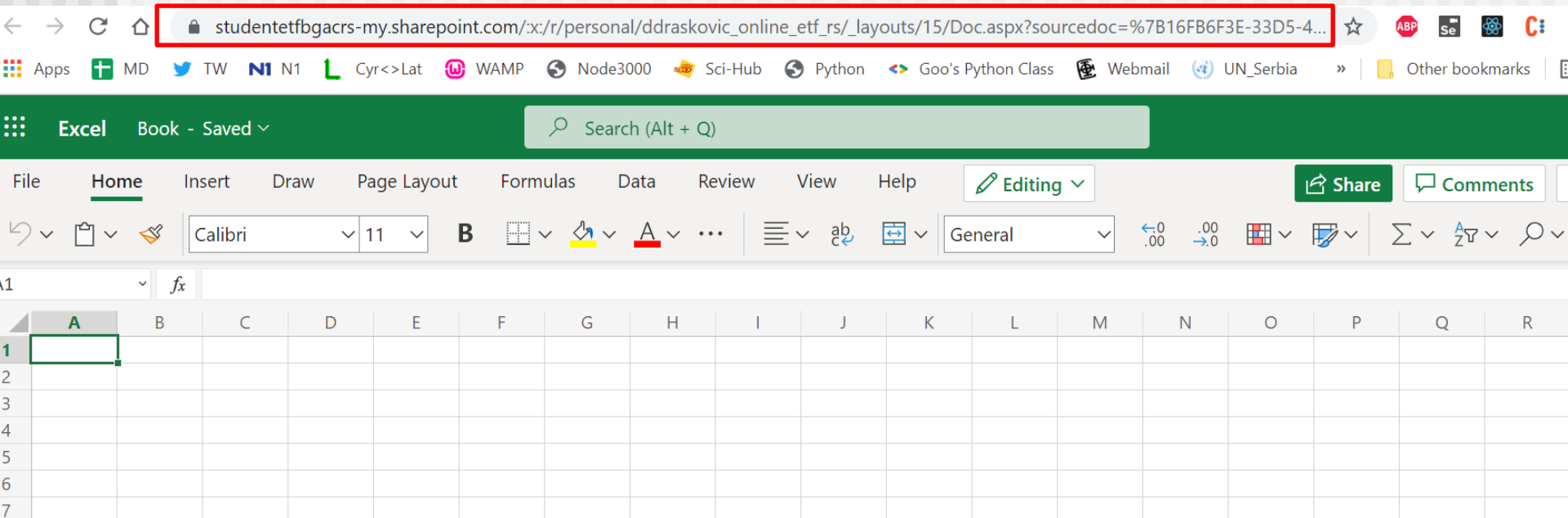
- Aplikacije se preuzimaju preko Google Play Store
- Android OS sadrži:
 - 12 MLOC (od toga 3 MLOC XML koda, 2.8 MLOC C koda, 2.1 MLOC Java koda, 1.75 MLOC C++ koda)
- 85% pametnih telefona je na Android-u
- Glavne karakteristike Android okruženja:
 - otvorenost
 - sve aplikacije su ravnopravne
 - automatsko upravljanje životnim ciklusom aplikacije (i memorijom)
 - uklanjanje granica „klasičnih“ aplikacija (nove tehnologije)
 - brz i jednostavan razvoj aplikacija
 - visokokvalitetni grafički prikaz i zvuk
 - portabilnost (prenosivost app na ARM, x86 i druge arhitekture)

Aplikativni programi

- Računarski softver koji izvršava tačno određeni zadatak
- Instalirani na računaru
 - za obradu teksta: Notepad++, Wordpad, Sublime, Microsoft Word
 - za tabelarne proračune: Microsoft Excel
 - za prezentovanje: Microsoft PowerPoint
 - za programiranje: Microsoft Visual Studio, Microsoft Visual Code, Eclipse, Netbeans, JetBrains IntelliJ IDEA,...
 - Web pregledači (Google Chrome, Mozilla Firefox, Opera, Safari,...), klijenti e-pošte, softveri za baze, softveri za zabavu, softveri za edukaciju,...
- Podignuti u oblaku (na nekom serveru)
 - za obradu teksta: Google Docs, Microsoft 365 Word (online)
 - za tabelarne proračune: Google Sheets
 - za prezentovanje: Google Slides
 - za programiranje: Cloud9 (Amazon AWS)
- Poslovne aplikacije često u paketu (MS Office, Libre Office)

Aplikativni programi (nastavak)

- Instalirani na računaru
- Podignuti u oblaku (na nekom serveru)

Grafički korisnički interfejs i WIMP

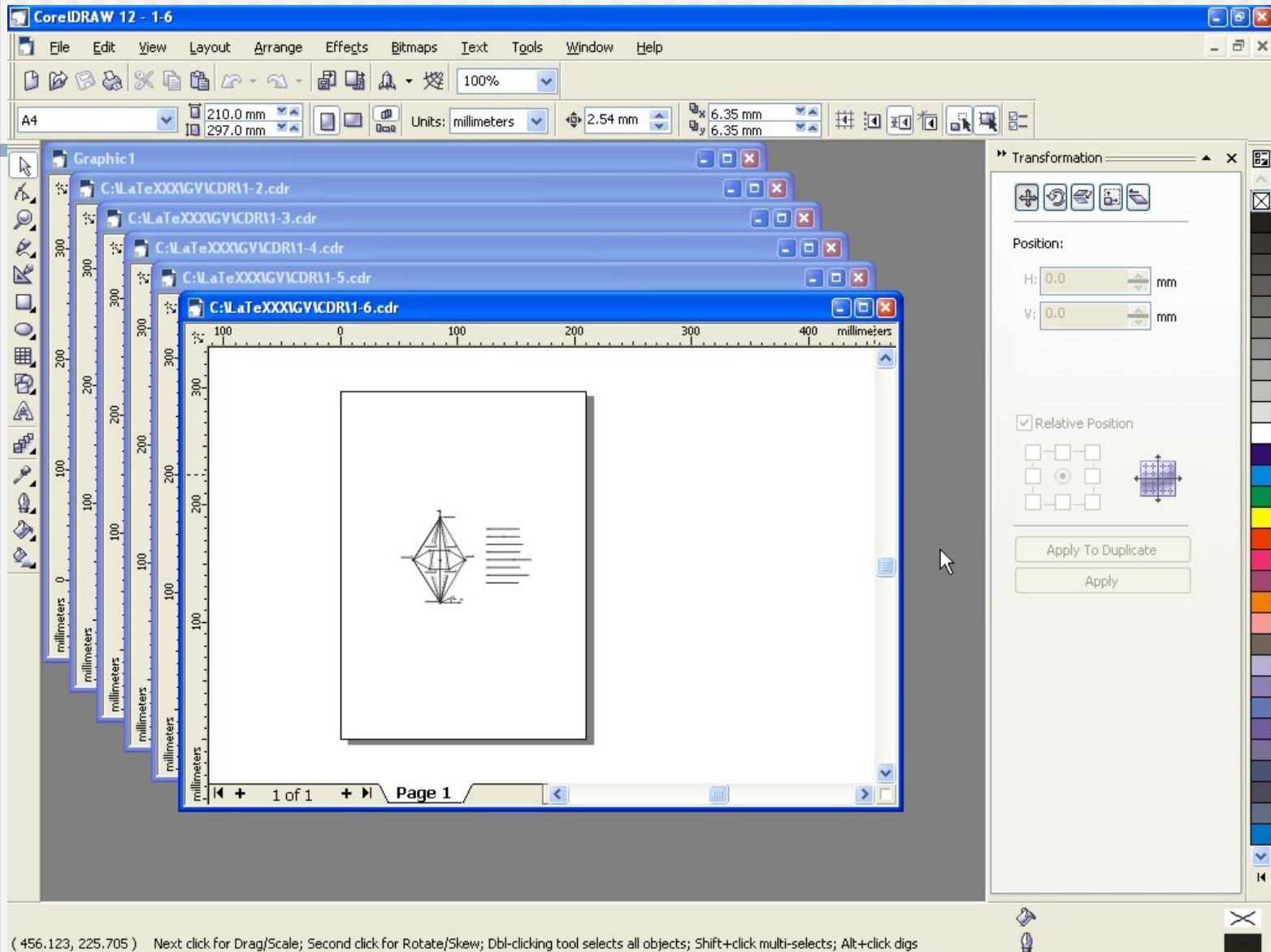

- Većina današnjih softvera stvara interakciju korisnika i računara preko grafičko korisničkog interfejsa (putem kucanja, pokazivanja kursorom i pritiskanja dugmeta miša - „click“)
- WIMP paradigma obuhvata:
- *Windows* - upotreba prozora kao radne površine
- *Icons* - svaka ikonica je reprezent određene aplikacije
- *Menus* - sastoji se od grupisanih stavki, kojima nešto pokrećemo
- *Pointer* - reprezent položaja korisnika u virtuelnom svetu

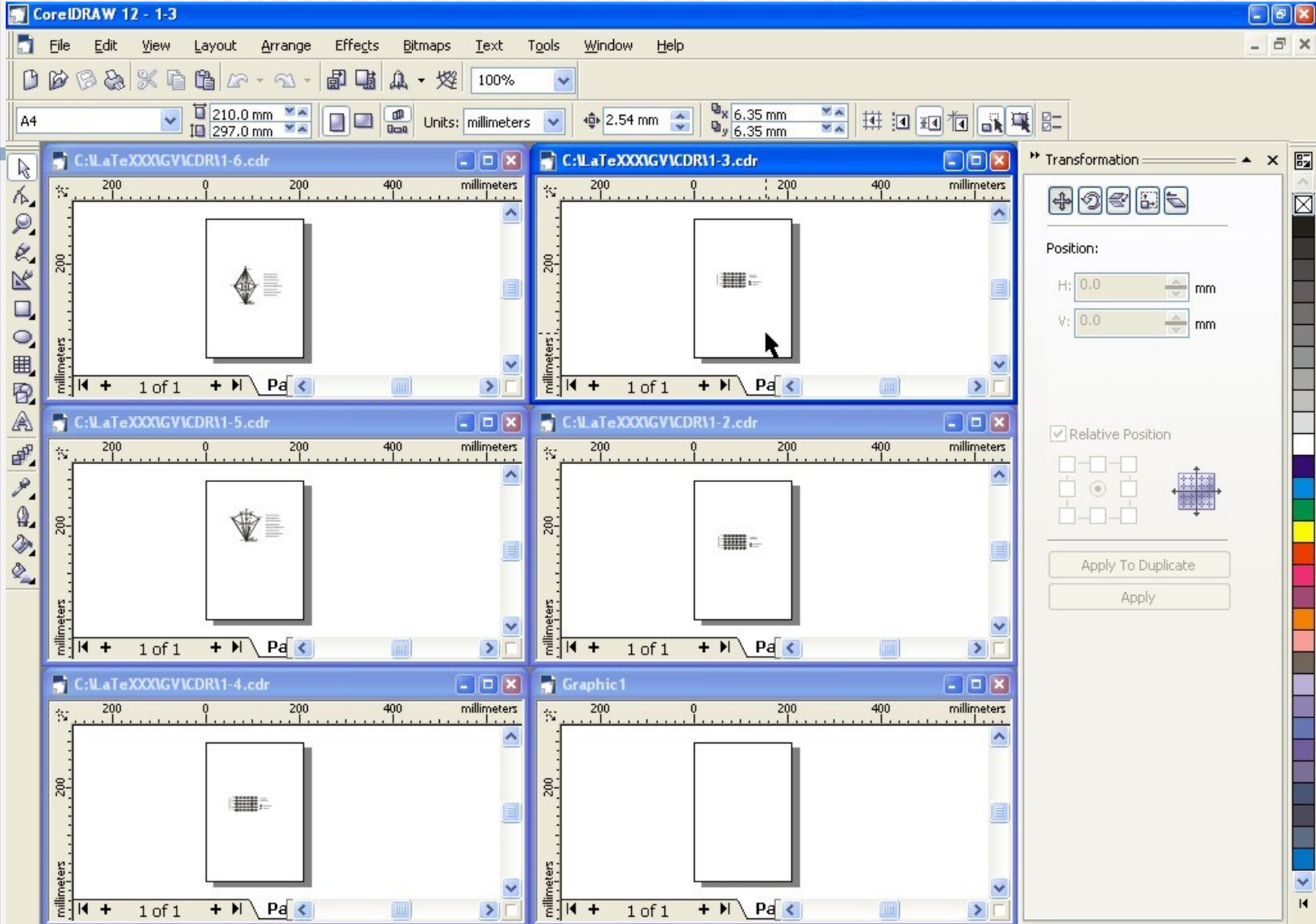
Windows - prozori

- Veoma bitan element tehnologije korisničkih interfejsa jesu **prozori** (eng. *windows*).
- Prva demonstracija sistema **sa više prozora u obliku pločica** (eng. *tiled windows*) prikazana je **1968. godine** u NLS sistemu.
- Alan Kay je **1969. godine** u svojoj doktorskoj tezi prvi predložio ideju **preklapajućih** (eng. *overlaped*) prozora.
- Glavni sistemi koji su popularizovali prozore bili su *XeroxStar* 1981. godine, *Apple Lisa* 1982. godine i **možda najvažniji Macintosh** 1984. godine.
- Rane verzije *Start* sistema i *Microsoft Windows-a* koristili su prozore kao pločice, ali su kasnije i oni prešli na koncept preklapajućih prozora.

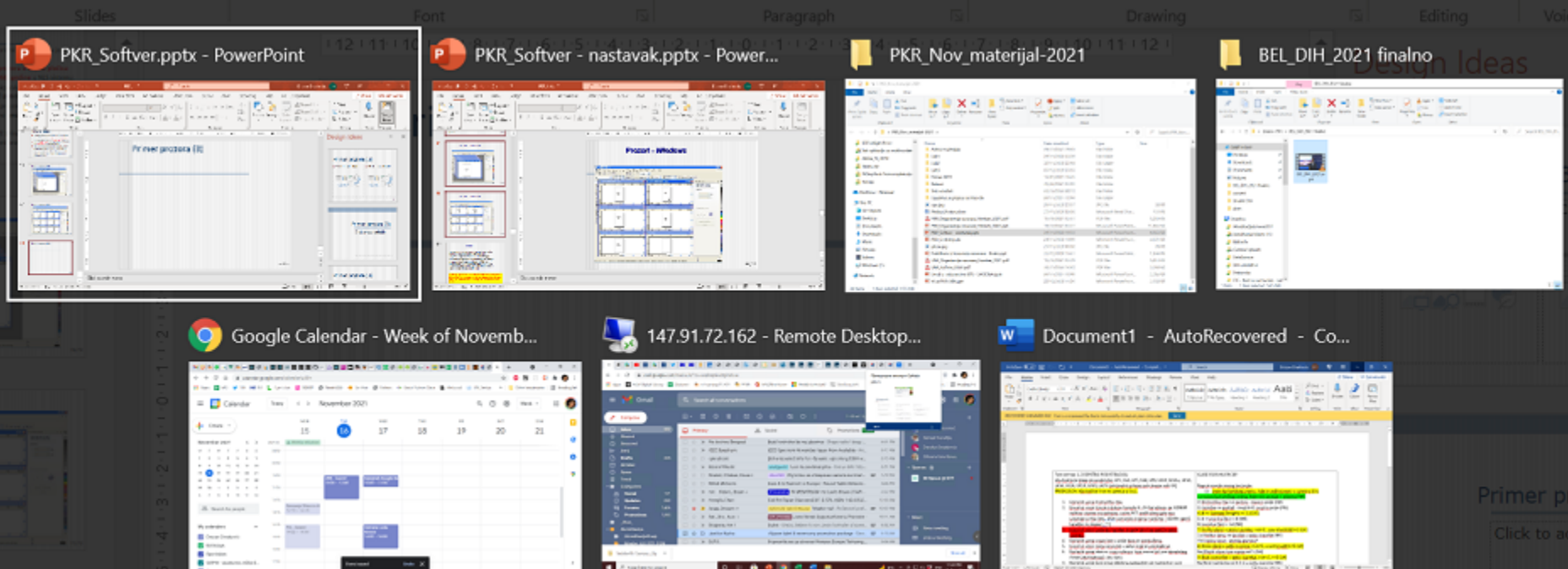
Primer prozora (1)

Primer prozora (2)

Primer prozora (3): Prelazak iz jednog u drugi

Kombinacija tastera: ALT + TAB

Metro UI (Microsoft Design Language)

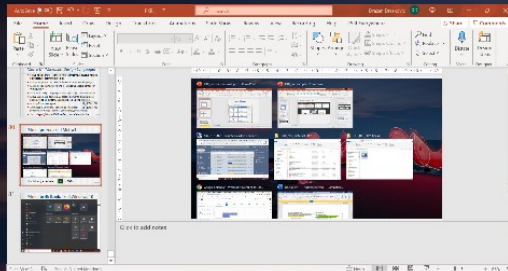
- Fokus na tipografiji i jednostavnim ikonicama, odsustvo nereda i jednostavni geometrijski oblici.
- MDL principi prvi put uključeni u Encart-u 95 enciklopediju.
- Metro UI kod Windows Phone 7 i Windows Media Center for Windows XP
- Microsoft Design Language 2 (MDL2) razvijan sa Windows 10
- MDL2 uveo nove dodatke (widgets), elemente dizajna (date pickers, toggles, switches), i smanjio je debljine svih ivica
- Nov tip fontova – *Segoe*
- Animacija je vrlo bitna, korisnik da ima utisak prirodne animacije i pokreta (pritiskanje, prevlačenje)
- Živ i prilagodljiv korisnički interfejs, sa osećajem dubine

IQ124578
IQ124578

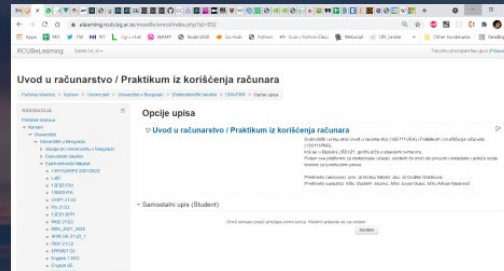
Primer prozora kod Metro UI

+ New desktop

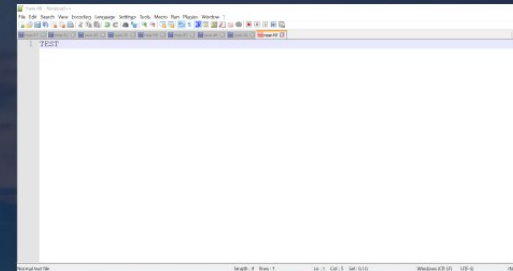
PKR_Softver.pptx - PowerPoint

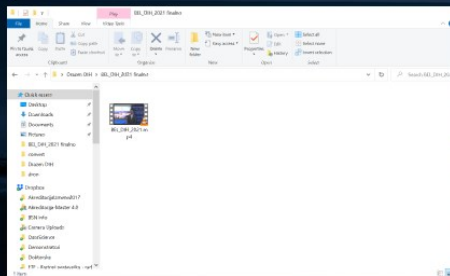
URA/PKR - Google Chrome

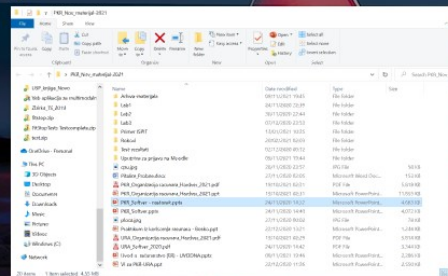
*new 49 - Notepad++

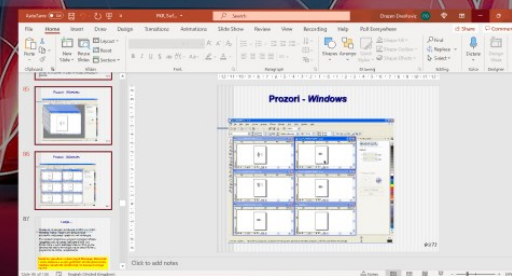
BEL_DIH_2021 finalno

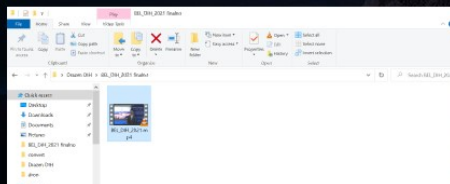
PKR_Nov_materijal-2021

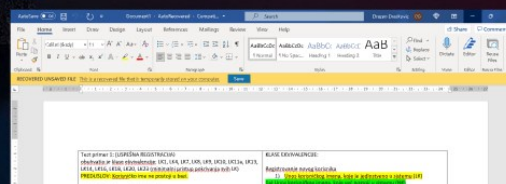
PKR_Softver - nastavak.pptx - PowerPoint

BEL_DIH_2021 finalno

Document1 - AutoRecovered - Compatibili...

Now

16 October

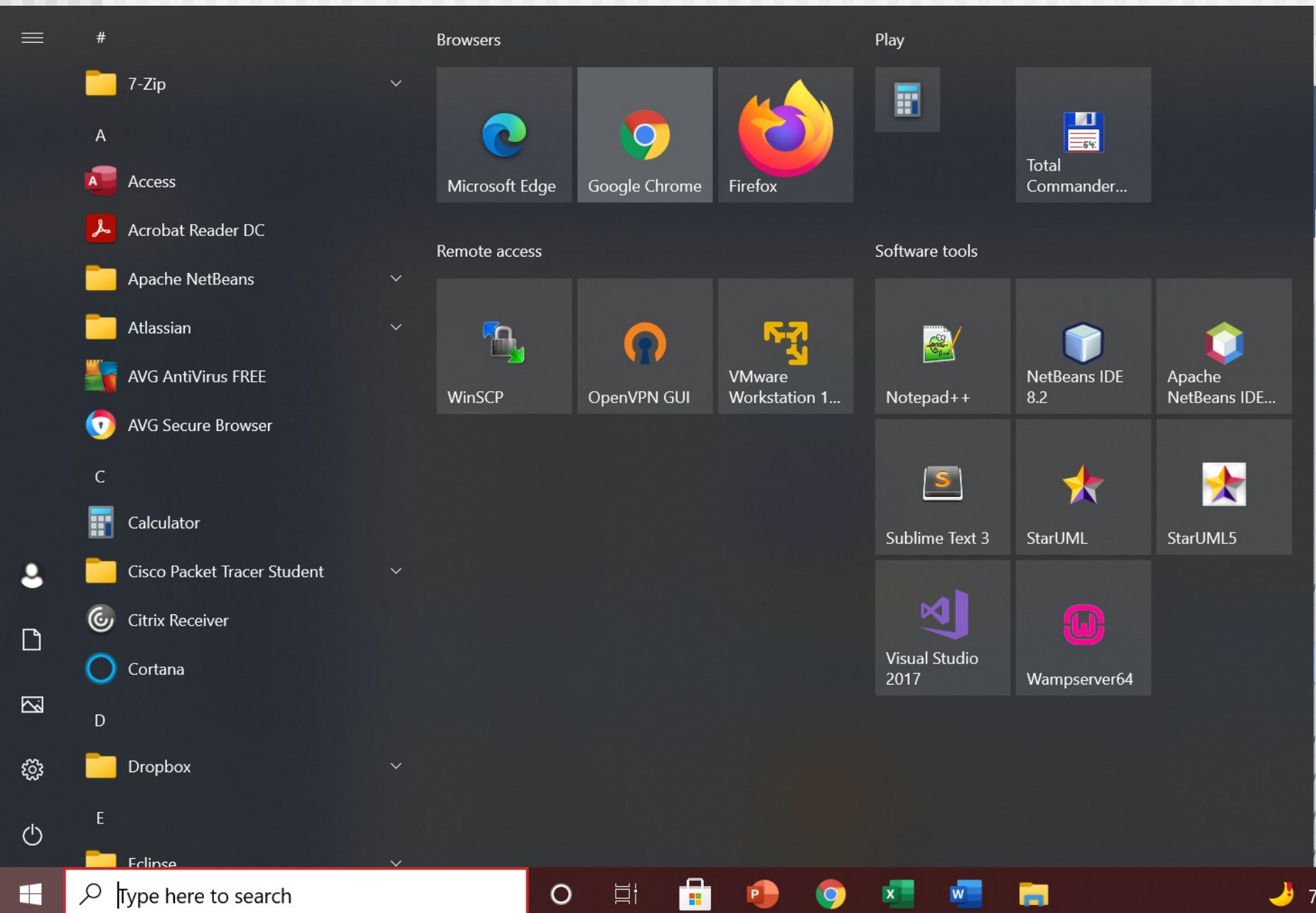
Kombinacija tastera:

+ TAB

84/109

Primer brzih ikonica kod Windows 10

Ikonice

- Prvi put pojavljivanje termina „ikona“: David Canfield Smith, doktorska disertacija, 1975. godine – Sistem interaktivnog grafičkog komuniciranja „*Pygmalion*“
- Smith kasnije postaje glavni projektant za *Xerox Star* sistem i širi upotrebu ikonica u grafičkim korisničkim interfejsima (GUI)
- Prvi komercijalni sistemi koji koriste ikonice u GUI:

- Xerox Star (1981.)

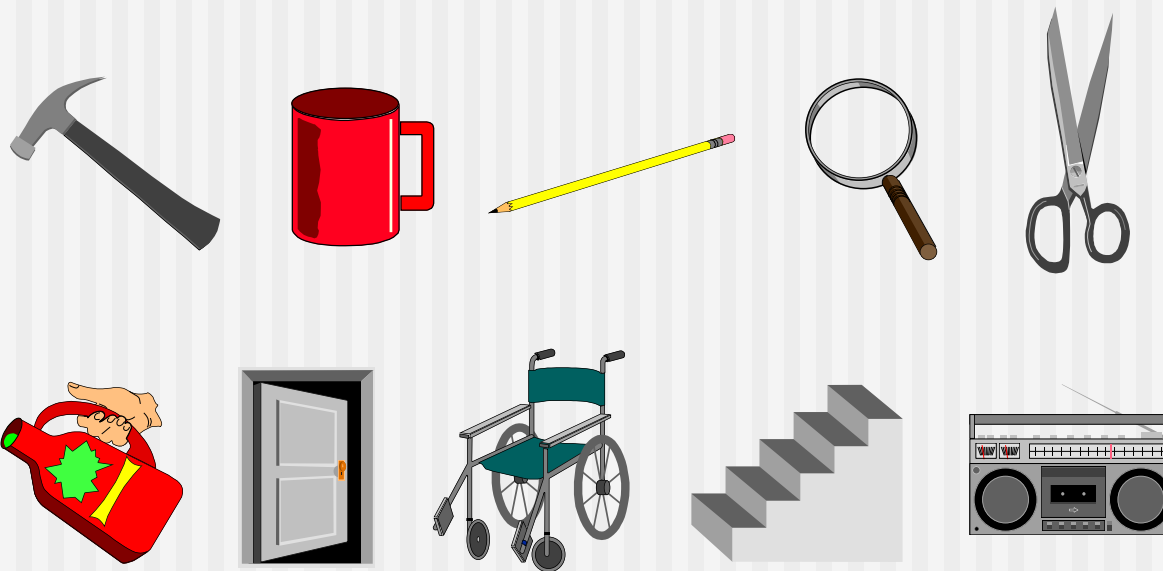
- Apple Lisa (1982.)

- Macintosh (1984.)

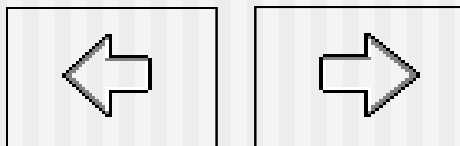

Ikonice (2)

- Intuitivnost - za prikazivanje objekata treba kreirati ikonice (sličice) koje su slične stvarima iz svakodnevnog života.

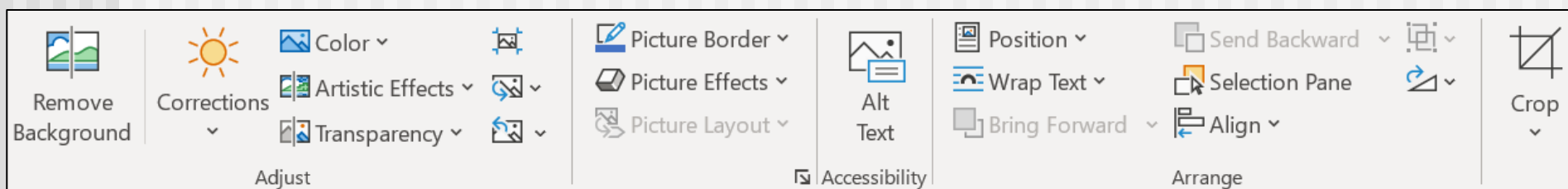

- Šta označavaju ikonice „strelice“ u aplikacijama?

Definicija ikonice

- Slikoviti simboli koji su laki za pamćenje, i koji reprezentuju:
 - objekte
 - strukture podataka
 - procese
- ... u formi koja odgovara realnom svetu!

Da li su dovoljne ikonice?

All Control Panel Items

← → ▾ ↑ > Control Panel > All Control Panel Items

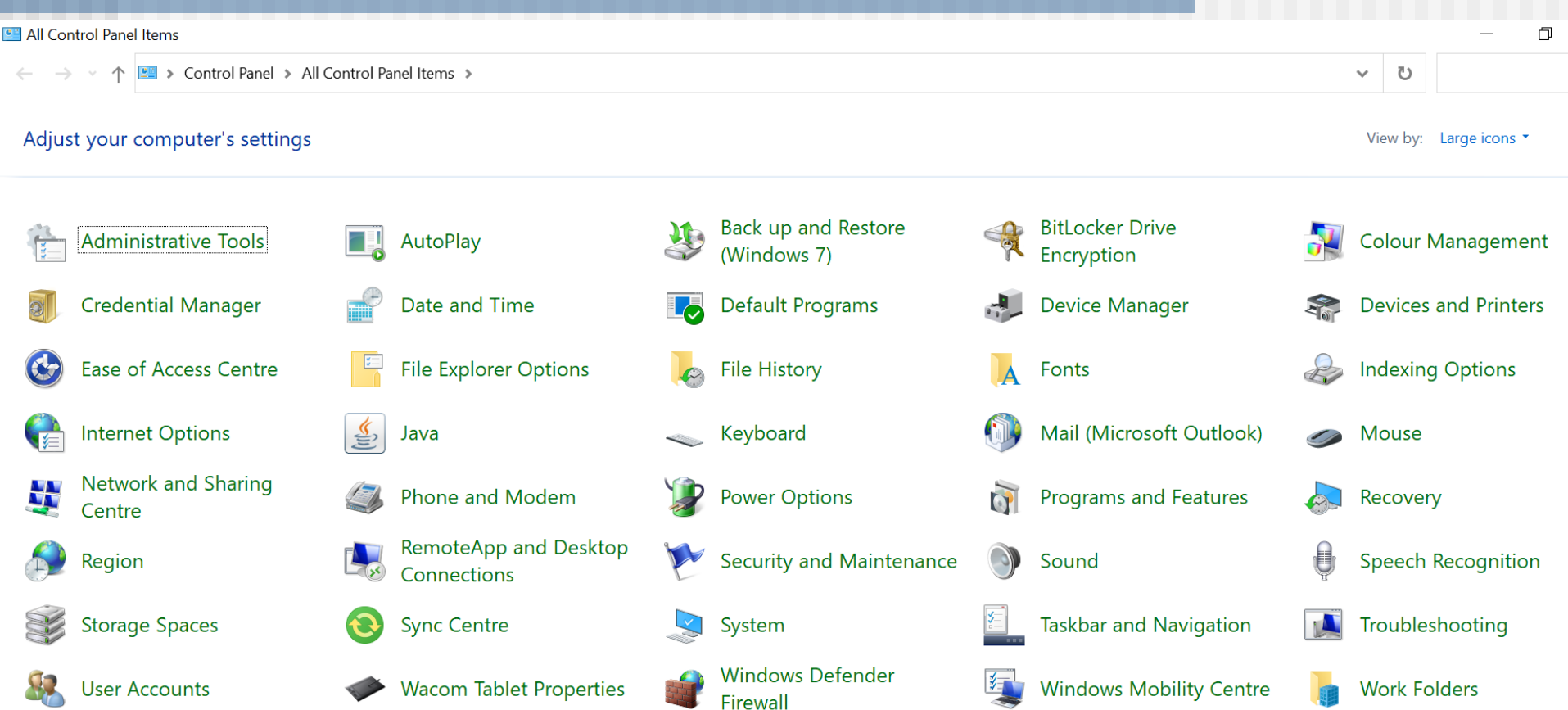

Adjust your computer's settings

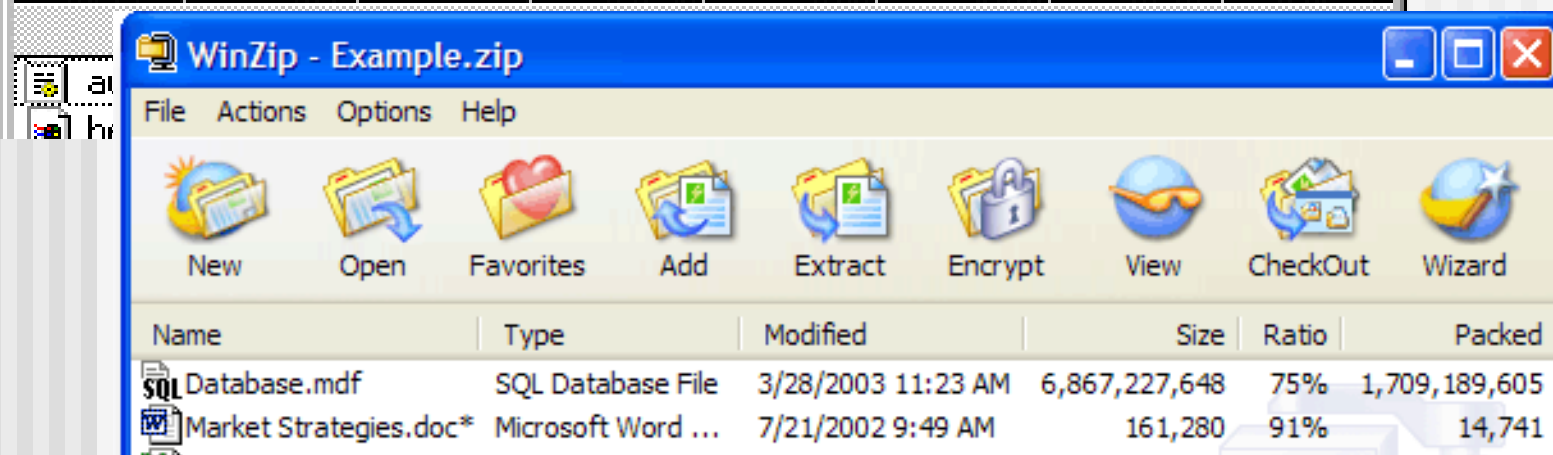
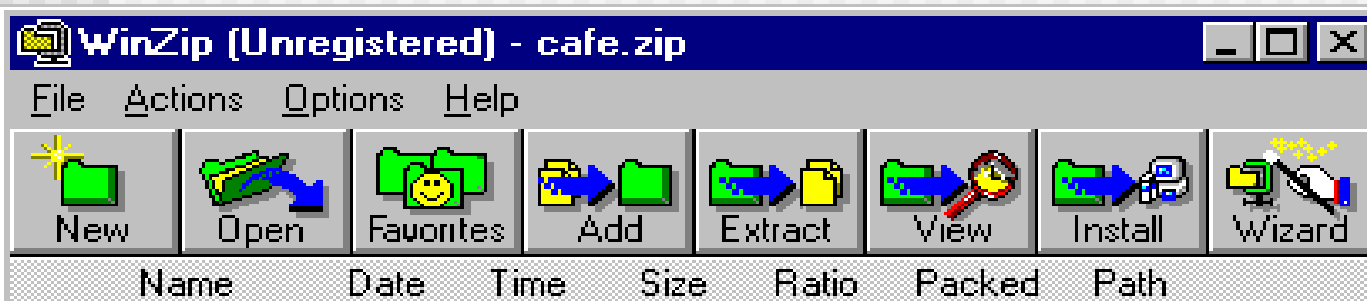
View by: [Large icons](#) ▾

Kombinacija: ikonica + tekst

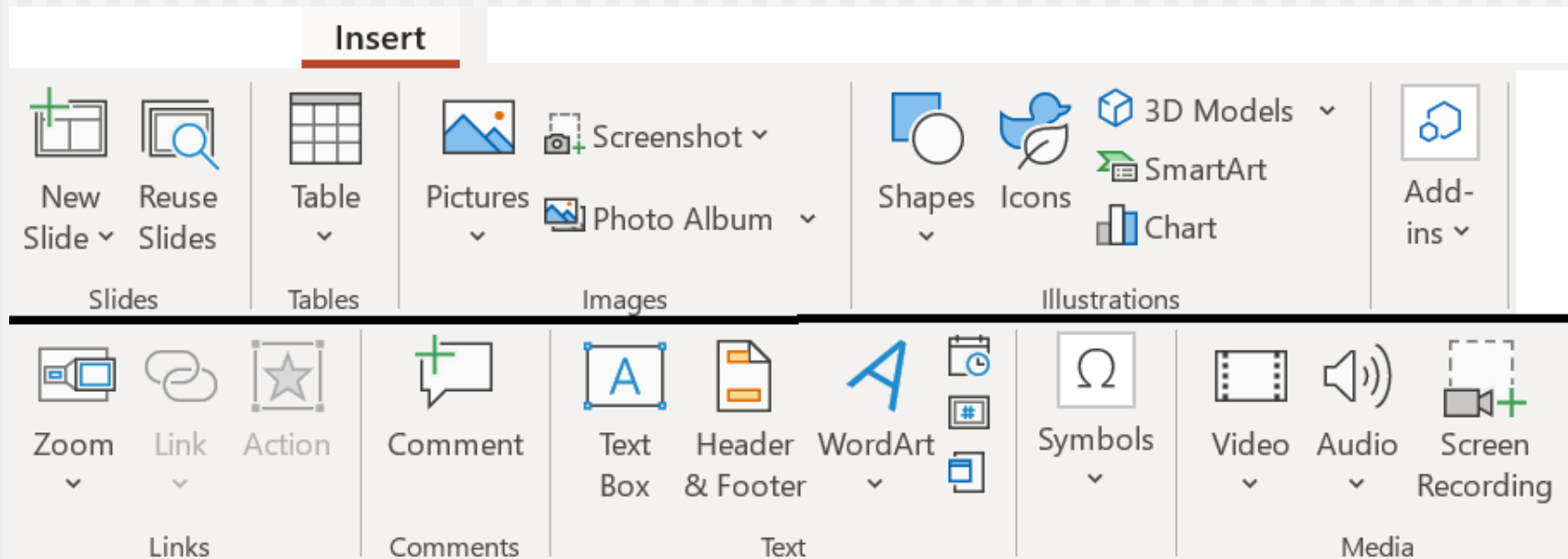
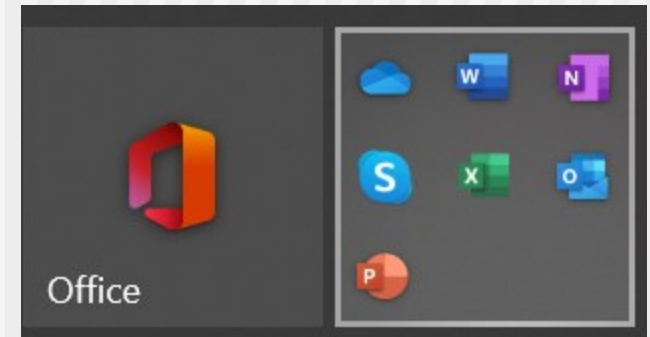

Dizajn i redizajn ikonica (kroz verzije)

Meni (grupisanje elemenata)

- Grupa stavki sličnih funkcionalnosti grupiše se u meni ili podmeni

Pokazivači u virtuelnom svetu

- Danas uobičajena neposredna interaktivna komunikacija se zasniva na korišćenju nekog **pokazivačkog uređaja poput miša**.
- Interaktivna komunikacija u kojoj se direktno manipuliše grafičkim objektima na ekranu, prvi put je demonstrirana u *Sketchpad* sistemu. Ovaj sistem je razvio Ivan Sutherland 1963. godine, kao deo svoje doktorske teze sa svetlosnom olovkom kao pokazivačkim uređajem.

Rad sa mišem i tastaturom

- Pokazivač (eng. *cursor*)
- Jednostruki, dvostruki i desni pritisak na dugme (eng. *click, double click, right click*)
- Obeležavanje objekata (eng. *select*)
- Prevlačenje objekata (eng. *drag and drop*)
- Tastatura (pojedinačni tasteri, kombinacija 2 ili 3 tastera)

Svi grafički elementi današnjih softvera

- Radna površina (eng. *desktop*)
- Prozori (eng. *windows*)
- Ikonice (eng. *icons*)
- Meni (eng. *menu*)
- Dugmad (eng. *buttons*)
- Radni prostor prozora (eng. *workspace*)
- Kontekstni meni (eng. *context menu*)
- Traka sa alatima (eng. *tool bar*)
- Statusna traka (eng. *status bar*)
- Traka sa klizačem (eng. *scroll bar*)
- Dijalozi (eng. *dialogs*) i Pomoć (eng. *Help*)

Organizacija podataka u OS

- Datoteke / dokumenti / fajlovi (eng. *files*)
- Direktorijumi / fascicle (eng. *folders*)
- Prečice (eng. *shortcuts*)

Rad sa programima:

- Instalacija i pokretanje (startovanje) programa
- Pokretanje programa po podizanju OS
- Greške u programima
- Nasilno zatvaranje programa
- Sistemska podešavanja

Alati za upravljanje fajlovima

■ Primer: *Total Commander*

The screenshot displays the Total Commander (x64) 9.51 interface. The top menu bar includes 'Files', 'Mark', 'Commands', 'Net', 'Show', 'Configuration', and 'Start'. The toolbar contains various icons for file operations. The main window is split into two panels, both showing the 'c:\Users\Drazen*' directory.

Left Panel: Shows a list of files and directories in the 'c:\Users\Drazen*' directory. The columns are Name, Ext, Size, Date, and Attr. The files are listed in ascending order by date.

Name	Ext	Size	Date	Attr
[.]	<DIR>		13/05/2021 00:43	----
[.3T]	<DIR>		02/02/2021 00:13	----
[.android]	<DIR>		15/07/2021 02:56	----
[.cache]	<DIR>		20/09/2020 19:23	----
[.config]	<DIR>		07/07/2021 20:13	----
[.eclipse]	<DIR>		15/10/2020 20:42	----
[.gradle]	<DIR>		17/06/2021 13:51	----
[.m2]	<DIR>		06/04/2020 00:24	----
[.nbj]	<DIR>		06/04/2020 00:21	----
[.p2]	<DIR>		15/04/2021 13:22	----
[.pencil]	<DIR>		19/03/2020 17:23	----
[.swt]	<DIR>		20/09/2020 19:23	----
[.tooling]	<DIR>		15/10/2020 20:42	----
[.vscode]	<DIR>		24/02/2020 23:36	----
[3D Objects]	<DIR>		05/10/2020 18:22	r---
[AndroidKeystore]	<DIR>		02/12/2020 22:29	----
[AndroidStudioProjects]	<DIR>		10/02/2021 13:20	----
[Contacts]	<DIR>		05/10/2020 18:22	r---
[Desktop]	<DIR>		16/11/2021 00:57	r---

Right Panel: Shows a list of files and directories in the 'c:*' directory. The columns are Name, Ext, Size, Date, and Attr. The files are listed in ascending order by date.

Name	Ext	Size	Date	Attr
[DRIVERS]	<DIR>		08/02/2021 20:28	----
[PerfLogs]	<DIR>		07/12/2019 10:14	----
[Program Files]	<DIR>		15/11/2021 20:38	r---
[Program Files (x86)]	<DIR>		28/08/2021 21:25	r---
[spellings]	<DIR>		02/12/2020 21:24	----
[tmp]	<DIR>		23/03/2021 19:52	----
[totalcmd]	<DIR>		28/08/2020 21:46	----
[Users]	<DIR>		05/10/2020 17:58	r---
[VM-masine]	<DIR>		21/12/2020 23:41	----
[wamp64]	<DIR>		27/11/2020 12:05	----
[Windows]	<DIR>		13/11/2021 15:00	----
1020	log	19,657	14/02/2020 22:35	-a--
eula.1028	txt	17,734	07/11/2007 08:00	-a--
eula.1031	txt	17,734	07/11/2007 08:00	-a--
eula.1033	txt	10,134	07/11/2007 08:00	-a--
eula.1036	txt	17,734	07/11/2007 08:00	-a--
eula.1040	txt	17,734	07/11/2007 08:00	-a--
eula.1041	txt	118	07/11/2007 08:00	-a--
eula.1042	txt	17,734	07/11/2007 08:00	-a--

The status bar at the bottom shows the current directory 'c:\Users\Drazen>' and keyboard shortcuts: F3 View, F4 Edit, F5 Copy, F6 Move, F7 NewFolder, F8 Delete, and Alt+F4 Exit.

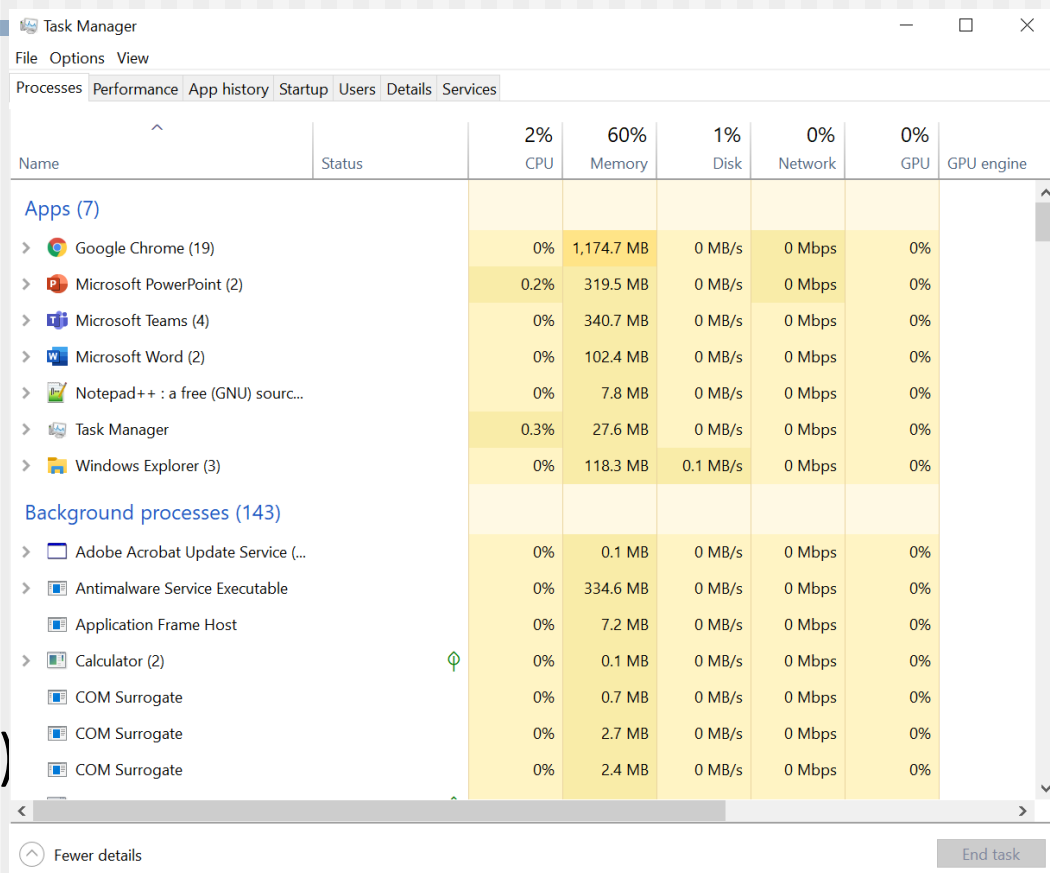
File (ex *Windows*) Explorer

- + E
- Radna površina
 - *START* dugme i meni *Start*
 - Pokretanje programa
 - Kraj rada
 - Polje za obaveštavanje (*System Tray / Notification Area*)
- Organizacija objekata u okviru *File Explorer*:
 - Radne površine (*Desktops*) i folder za preuzimanje (*Downloads*)
 - Moji dokumenti (*Documents*) i moje slike (*Pictures*)
 - Moj računar (*This PC, ex My Computer*) i korpa za otpatke (*Recycle Bin*)
 - Privremeni bafer za podatke (*Clipboard, često Cloud-clipboard*)
 - Kopiranje i premeštanje (*Cut, Copy, Paste*)
 - Pretraživanje dokumenata (*Search quick access*)
 - Kreiranje, brisanje i preimenovanje fajlova

Upravljač poslovima (*Task manager*)

- CTRL+SHIFT+ESC
ili
CTRL+ALT+DEL
(Win Security)
- Procesi
- Performanse
(CPU, RAM, HDD, Mreža)
- Istorija aplikacija
- Startup (auto pokretanje)
- Korisnici, detalji i servisi

Task Manager

File Options View

Processes Performance App history Startup Users Details Services

Name	Status	2% CPU	60% Memory	1% Disk	0% Network	0% GPU	GPU engine
Apps (7)							
> Google Chrome (19)		0%	1,174.7 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Microsoft PowerPoint (2)		0.2%	319.5 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Microsoft Teams (4)		0%	340.7 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Microsoft Word (2)		0%	102.4 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Notepad++ : a free (GNU) sour...		0%	7.8 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Task Manager		0.3%	27.6 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Windows Explorer (3)		0%	118.3 MB	0.1 MB/s	0 Mbps	0%	
Background processes (143)							
> Adobe Acrobat Update Service (...)		0%	0.1 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Antimalware Service Executable		0%	334.6 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Application Frame Host		0%	7.2 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> Calculator (2)		0%	0.1 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> COM Surrogate		0%	0.7 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> COM Surrogate		0%	2.7 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	
> COM Surrogate		0%	2.4 MB	0 MB/s	0 Mbps	0%	

^ Fewer details End task

Napredne funkcionalnosti: virtuelni asistenti i asistentkinje

- Primer: Cortana (by Microsoft, 2014) – glasovnim komandama upravljate računarom, ubrzavaju i olakšavaju rad
- Koristi Bing pretraživač za izvršavanje jednostavnih zadataka kao što su postavljanje podsetnika i pitanja od strane korisnika
- Podržani jezici: ENG, PORT, FRA, NEM, ITA, ŠPA, KIN, JAP, itd.
- Kod Windows 10 implementiran u traci za pretraživanje (april 2019), a integrisana i u *Microsoft Edge* veb pregledač
- Osim Windows, podržana i kod Android i iOS platformi
- Privatnost:
 - Šta sve Cortana zna i šta pamti?
 - Šta želite da podelite sa njom?
 - **Uklanjanje: Stop getting to know me!**

Internet i servisi

- Internet i servisi interneta
- E-pošta i WWW
- Adresiranje na internetu
- Veb pregledači
- Veb pretraživači

Internet (1)

■ Šta je internet?

- Globalna mreža povezanih milijardi računara širom sveta – „mreža svih mreža“ – povezuje kućne, akademske, poslovne i vladine mreže
- Spoj medija, računara i telekomunikacija
- Preteča: ARPANET, 1969. god. Rač. mreža DARPA - Ministarstva odbrane SAD, prva mreža koja je implementirala TCP/IP protokol

■ Protokol TCP/IP (Transmission Control Pr./ Internet Protocol)

- Najvažniji protokoli za deljenje sadržaja (resursa) između umreženih računara, razvijeni od strane agencije DARPA
- Sadržaj se ne šalje u celini, već iz manjih delova (paketa)
- Bob Kahn i Vint Cerf: nov protokol – mreža kao otvorena arhitektura, realizuju inicijalni protokol TCP koji obezbeđuje siguran transport podataka (dobar za transfer fajlova, ali ne i za neke mrežne aplikacije)

Internet (2)

■ TCP => IP, TCP, UDP

- IP – jednostavan protokol za adresiranje i slanje paketa (svaki računar/uređaj unutar mreže ima svoju IP adresu)
- TCP - podržava servise kao što su kontrola toka i podrška u slučaju gubitaka paketa
- UDP (nov protokol) – za aplikacije kojima nisu bili potrebni servisi TCP, tj. ima za cilj da obezbedi direktan pristup servisima IP
- Od 1973. uspostavlja se razmena podataka između mreža korišćenjem TCP/IP i uspostavljaju se prve mreže između univerziteta

Prof. Drašković with Prof. Vint Cerf,
the Father of the Internet

Internet servisi: e-pošta

- Elektronska pošta ili i-mejl (eng. *e-mail*)
 - Mrežni servis koji omogućava slanje i primanje poruka raznovrsnog sadržaja, koristeći elektronske uređaje
 - Realizovan krajem 60-ih i početkom 70-ih prošlog veka, korišćen 1973. kod ARPANET mreže
 - I-mejl serveri prihvataju, prosleđuju, isporučuju i čuvaju poruke
 - Najvažniji i-mejl protokoli:
 - SMTP (*Simple Mail Transfer Protocol*) – protokol za slanje poruka
 - POP3 (*Post Office Protocol*) – jednostavan protokol za pristup e-pošti, ako preuzmete na jednom uređaju, gube se na drugom
 - IMAP (*Internet Message Access Protocol*) – ne preuzimaju se poruke ni ne skladište, brži nego POP3
 - I-mejl klijenti: Microsoft Outlook (Express), Mozilla Thunderbird, The Bat
 - Šta sve sadrži poruka? Prilozi (*attachment*), TO, CC i BCC

Internet servisi: WWW (1)

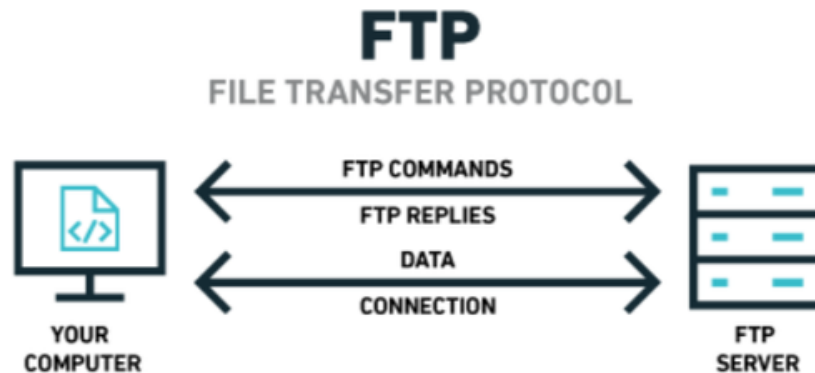
- *World Wide Web* – sistem povezanih hipertekstualnih dokumenata koji se nalaze na internetu.
- Često sinonim za internet, ali nije, WWW je samo jedan servis!
- Predstavlja sistem međusobno povezanih dokumenata na internetu; pomoću veb-pregledača korisnici mogu gledati veb-stranice, koje sadrže tekst, slike, audio i video zapise.
- Veb je primarni alat za interakciju ljudi na internetu.
- Realizovan kao projekat u CERN institutu, 1990. godine (istraživači Tim Berners-Li i Robert Kajo)
- Sastavni delovi veb-a: veb sajt, server, klijent, HTML, URL, HTTP.

Internet servisi: WWW (2)

- Veb sajt – mesto na internetu koji obuhvata veći broj veb (internet) stranica, sa zajedničkom temom i zajedničkim internet domenom.
- Server – računarski program ili uređaj, koji pruža funkcionalnost drugim programima ili uređajima (klijentima).
- Klijent – računarski sistem koji pristupa servisu na drugom udaljenom računaru (serveru) preko neke telekomunikacione mreže.
- *HTML (HyperText Markup Language)* – opisni jezik za označavanje hiperteksta; veb stranica = HTML dokument
- *URL (Uniform Resource Locator)* ili *URI (... Identifier)* – veb adresa (niz karaktera za lociranje nekog resursa na internetu)
- *HTTP (HyperText Transfer Protocol)* – mrežni protokol za prenos informacija na vebu, služi za komunikaciju između servera i klijenta po principu „Request / Response“ (zahtev/odgovor)
- HTTP klijent (veb pregledač) uspostavlja TCP/IP sa udaljenim veb-serverom po određenom portu

Drugi važniji internet servisi

- *Telnet (Teletype Network Protocol)*- klijent-server protokol bez ikakve enkripcije podataka, koji se koristio za povezivanje na server iz komandne linije (realizovan je 1969. god.)
- *FTP (File Transfer Protocol)* – protokol za razmenu fajlova između dve lokacije (klijenta i servera)

- *IRC (Internet Relay Chat)* – sistem za ćaskanje većeg broja korisnika razmenom brzih (instant) poruka korišćenjem konverzacijskih kanala; MIRC – popularni klijent za IRC;

Adresiranje na internetu

- Jedinstvena IP adresa svakog računara na internetu:
32 bita, na primer: 194.106.173.17
- IP adrese – globalne i lokalne; statičke i dinamičke;
- Simbolička adresa svakog računara:
<http://www.etf.bg.ac.rs> (IP: <http://147.91.14.197>)
<https://student.etf.bg.ac.rs>
<http://rti.etf.rs> (IP: 147.91.14.227 – A da li radi!?)
- Domeni: com, edu, gov, org, mil, net, domeni zemalja (rs, me...)
- Korisnici na Internetu (adresa e-pošte):
draskovic@etf.bg.ac.rs
(alias: ista e-pošta => drazen.draskovic@etf.bg.ac.rs)
- Svaki mrežni uređaj (LAN, WLAN,...) ima svoju fizičku adresu
(MAC – *Media Access Control*)

Veb pregledači i pretraživači

- Pokreću hipertekstualni sadržaj tj. HTML stranice (i njihove varijacije XHTML)
- Veb pregledači (eng. *web browsers*): Google Chrome, Firefox, Opera, Safari, Edge,...
- Za odlazak na veb sajt moramo znati adresu (IP ili simboličku)
- Ako znamo simboličku adresu destinacione adrese, DNS (*Domain Name System*) server daje nam i IP adresu
- Veb pregledači: prozori i tabovi, istorijat, omiljeni veb sajtovi, dodaci tj. ekstenzije (*add-ons*)
- Veb pretraživači (eng. *web search engine*): Google, Bing, Yahoo, Baidu, Yandex, DuckDuckGo, i drugi
- Prvi srpski pretraživač (mart 1999.): Krstarica
<https://www.krstarica.com/>